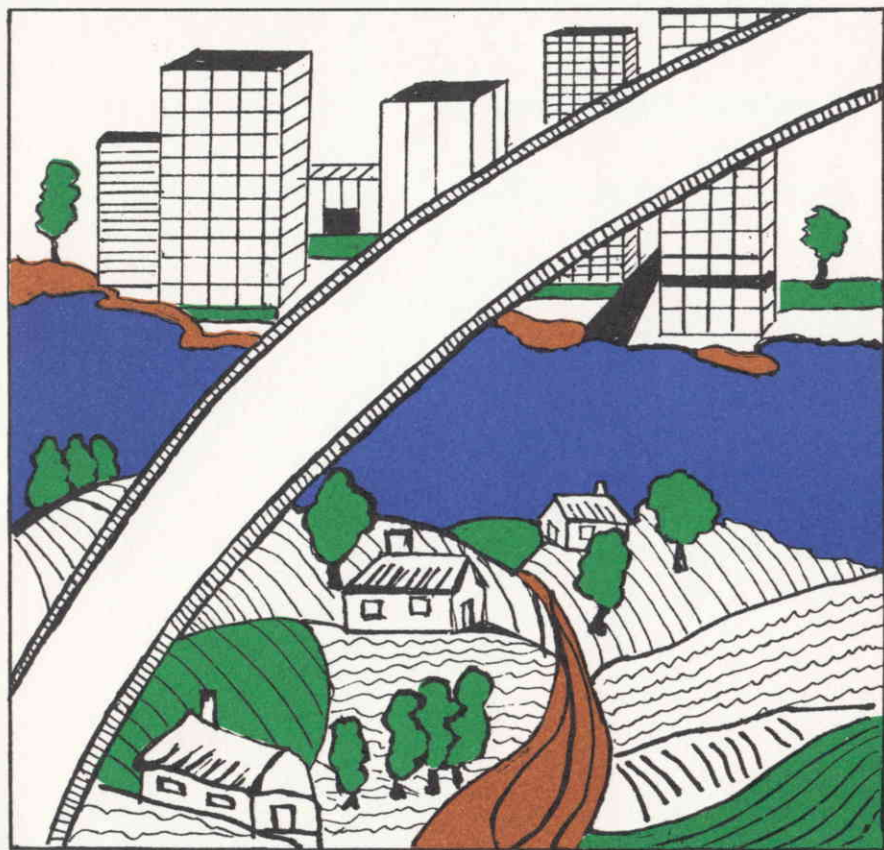

ІВАН БОДНАРЧУК

МАВЯНКА/84

ЗАОБРІЙНІ
ПЕРЕГУКИ

ЗАОБРИЙНІ ПЕРЕГУКИ

182
I. BODNARCHUK

ECHOS BEYOND THE HORIZON

Short Stories

UKRAINIAN CANADIAN WRITERS' ASSOCIATION "SLOVO"

EDMONTON — TORONTO

1984

ІВАН БОДНАРЧУК

ЗАОБРИННІ ПЕРЕГУКИ

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ У КАНАДІ "СЛОВО"

ЕДМОНТОН — ТОРОНТО

1984

Обкладинка :
Мар'янка Палієнко

Printed by:
Harmony Printing Limited
123 Eastside Drive, Toronto, Ontario, M8Z 5S5

МІЖ СВОЇМИ

Як тільки літак приземлився, Старченки перехрестились і кинулись обцілювати своїх дітей. Поцілунки були мокрі, змочені сльозами. Обличчя Старченків сяяли радістю, але сліз стримати вони не могли. Такі вони в них швидкі та прозорі, немов живе срібло. Діти вже були звикли до цих мокрих поцілунків: у хвилини смутку чи радості батьки завжди пригортали діток до своїх грудей, насолоджуючись поцілунками.

— Ми вже на вільній землі, діти, на вільній землі Вашингтона, — повторювала мати, а батько пошепки додав: „На вільній, та не на рідній”.

— Ет, говори ти свої! Де буде воля, там і наша доля, — відповіла Ліда Миколі.

Старченки з поспіхом здіймали з полиць свої клунки, а діти кинулись до вузенького віконця, щоб побачити, яка то це вільна земля.

Земля мигтіла під колесами літака, кружляла, вимахуючи прапорцями до сонця. Батько з клунками в руках, а мати з наплечником, з якого виглядала білява голівка маленької Катрусі. Близнюки — Zenko і Влодко тримались за мамині руки; плюшевим тунелем виходили на станцію аеродрому. Тут вони чекали на свого спонзора. Батько з матір'ю і з маленькою Катрусєю сиділи на шкіряній софі, а Влодко з Zenком гасали по ескелейторах.

— Не загубіться, діти! — просила мати.

— Не віддаляйтеся нікуди, тримайтеся нас! — наказував батько.

Станція роїлася людьми. Блимали кольорові реклями, ескелейтори не припиняли свого руху, виводили свої хороводи. Біля Старченків час від часу зупинялися якісь люди, про щось питали, але Старченки, не розуміючи їхньої мови, лише здвигали плечима.

— Сядьмо деінде, — сказав Старченко. — Ми тут дуже людям на очах.

— Ну, то що? Як довго нам ще ховатись від людей? Ти краще скинь з голови свій кашкет, не привертай ним увагу людей. Тут таких не носять, — відповіла Старченко з гіркою усмішкою.

— О, а я, Лідочко, і не догадався. Тобі воно видніше, а ти мовчиш... Зразу треба було сказати, — Микола зняв з голови свій кашкет, зім'яв його немов ганчірку, засунув у кишеню.

— Чого ховаєш? Викинь на смітник! Ходити в ньому не будеш. Тут треба нам переодягнутись, оновитись, щоб люди не дивились на нас, як на диваків. Чуєш, Микольцю, що я кажу?

— Чую, Лідочко. Але, кажу тобі, пересядьмо десь у затишніше місце, бо тут усякі люди вештаються. Ану, глянь лише на цього типа, що сидів тут біля нас, а тепер сперся на поруччя і не зводить очей із нас. Чи не Петухов це?

— Який Петухов? Господь з тобою! Що тобі увижається? Де Харків, а де Монтреал? Якийсь Петухов упав йому в очі!...

— Я не сказав, що це він, але подібний...

— То що, трапляється, людина на людину похожа.

— Ти знаєш, кого я маю на думці?

— Та чому б я не знала. Той Петухов так угризся у твої печінки, що вже бачиш його з-за океану. Наплюй! Забудь! Усе, що було, вже залишилось далеко за нами. Не наздогнати йому нас. На новій землі ми вже вільні. Цікаво тільки, хто ця людина, що змілосердилась над нами, спонзорувала наш приїзд...

— Ну, що ж, це все позичене, треба буде відробити людям, — сказав Микола.

— Видно, що люди забули дату нашого приїзду, — сказала Ліда, розглядаючись навкуги. — Я думаю, Микольцю, що нам нічого тут чекати. Телефон маємо, адресу знаємо, чому не потелефонувати.

— Правду кажеш...

— Тоді, потримай, Микольцю, очю малу буржуйку, а я піду до телефону.

Потелефонували, найняли таксівку і поїхали на спонзорову адресу. Виявилось, що це готель. Спонзора не було і Старченки залишили свої клунки у сховку, а самі виїшли пройтись по місті.

— Діти, тримайтеся нас, не загубіться. Не забудьте, що ви в чужому місті... В чужому світі, — додала мати.

— Чи ми, тату, ще українці? — запитав Зенко.

— А чого ти питаєш?

— Та так далеко ми вже від України... — сказав Зенко.

— А я чув, що ті жінки, які пройшли повз нас, сказали, що ми жидки, — сказав Влодко.

Батько з матір'ю мовчки обмінялись поглядами.

— А яке їхнє діло, хто ми? Ми люди й тільки, — сказав батько.

— Вони, мабуть, по одягу пізнали вас, що ви не тутешні, — висловила здогад мати.

— Не так по одягу, як по мові, — додав батько. — А ви діти не говоріть голосно! Потихеньку собі, хай не підслуховують вас. Не треба їм знати, хто ви і звідки.

— Я ж казала, що нам треба переодягнутись, щоб не разити людям очей. Зайдімо в універмаг, розглянемо одяги, — порадила Ліда.

— Гарзд, ходім, — погодився батько.

Повернули. Ескелейтори виносили їх вгору, десь аж під саму стелю. Перед ними промайнули багаті всячиною підлоги. Все тут блищало, світилось, змінювалось запахами й кольорами: кришталь, метал, срібло, цукерки, шоколяда і книжки, ковбаси і шинки, одяг, взуття, дерев'яні і плетені речі, печі, тканина, всяке печиво, булки, овочі і смаженина. Усе це усміхалось, чарувало, принаджувало.

— Ось де рай! А наші батьки повмирили і раю цього не бачили.

— Та ще й як повмирили — голодовою смертю. Але слухай, Микольцю, нам би переодягнутись, трохи оновитись. Зупинімся тут на цій підлозі. Потримай, будь ласка, цю буржуйку, хай я виберу собі бодай капелюха. Та й ти

теж вибери щось собі на голову, щоб сонце не докучало тобі...

Зупинились біля одягів. Вибирали, приміряли, підходили до дзеркала і сміялись самі з себе.

— Я вже не я... Сама себе не пізнаю... Дивіться, діти, на батька, який американець із нього в рожевому капелюсі!

— Аж тепер ми не ми, ми нічії, ми самі собою, — сказав батько.

— Ой, як я вже скучала за цим. Щоб тебе ніхто не знав і ти нікого.

— Ніхто нас уже не знайде, не пізнає, — додав батько.

„Гав ар ю?“, „Гав ду ю ду?“, „Файн!“, „Окей!“, „Гуд бай!“ — перегукувались у кривому дзеркалі завченими фразами. А діти вибрали собі пищики. Поринали в натовп, перегукуючись мовою пищиків.

Зібрались біля водограю, на лавочці над потічком.

— Дивіться, мамо, тату, над нами скляна стеля, а тут зелень, дерева, дзюрчить потічок... Але чому нема хрущів на деревах?

— Тут, діти, хрущі не водяться, — сказав батько. Він оглянувся, а цей тип, що нагадував йому Петухова, на сусідній лавочці попачкував люлечкою.

— Дивись, Лідо, хто біля нас...

— А ти не оглядайся. Не звертай на себе увагу.

— Він, бестія, уже прямує сюди, — сказав Микола й опустил голову вниз. Ліда озирнулась.

— Дозвольте запитати вас. Чи ви, може, сьогодні... з України?

— Чого питаєте? — промовила Ліда.

— Бо я виглядаю своїх гостей.

— А кого саме?

— Старченків.

— Оце ж ми й є Старченки, — вирвалося у Ліди.

— А бодай вас! Та ж я ваш спонзор. Жду вас, як каня дощу, а ви...

— А звідки нам знати, кого ви виглядаєте?...

— Ну, то збирайте дітей і йдіть за мною. Тут на вулиці запарковане моє авто.

Ліда кинулась за дітьми, а Микола увесь час був якийсь заморожений. Йому цей тип здавався підозрілим.

Заїхали до того самого готелю, де залишили клунки. Спонзор розсадив гостей за прилавком, а сам сів напроти них. Розсунув краватку, розстібнув комір, обер піт з чола.

— Ну, да! Ви вже тут..., — гукнув на обслугу, щоб подала каву. — То з чим добрим ви до нас? — звернувся до прибулих.

— А з чим би? З щирим серцем і з надією на краще, — сказала Ліда.

— Ну, да... Харашо! Але як це, одні руки на п'ять ротів? Щось, мабуть, пан привіз із собою. Бо як так із голими руками? У вас же був там якийсь масток... Там у вас, пан, дешеве золото...

— Ми золотом не торгували... У нас золото — Діти, — сказала Ліда, обмінявшись поглядом з Миколюю.

— Діти, пані, тут не ваші. Хіба оце, що на руках, а звільниться воно із маминих рук, ступить ногою на цю землю — „гуд бай!“, пані, воно вже не твоє.

— Я так не думаю, добродію. Діти залишаться нашими... — сказав Микола.

— Ми за море втекли, щоб лише дітей зберегти, — додала Ліда.

— Дітьми, пані, не турбуйтеся. На дітей тут руки знайдуться.

— О, не на те ми приїхали за океан, щоб дітей погубити!...

— Ні, ні! Діти залишаться нашими, — сказав Микола. Він обмінявся поглядом з Лідою, і здавалось, що вони зараз зведуться на ноги й вийдуть.

— Слухай, пан, що я скажу. Мій батько руский, матка полька. Я пішов від них, як було мені десять років. Мене ніхто не знав і не питав, чий я, та хто мої батьки. У руских я буваю, багато там френдів маю, по-руски розмовляю... Там, пан, дешеве золото! То скільки того золота пан привіз із собою?

— Ми вже сказали вам, добродію, що не належимо до тих, які золотом торгували; у нас золото — діти і мозолі на руках. Мозолі замість золотих перстенів.

— Ну, да. Але одні руки на п'ять голодних ротів... пан, про це нічого не говориш?

— Ну, як треба буде, то я і дві норми потягну, щоб родину прогодувати.

— Ну, а що пан там робив?

— Роботи я не боюсь. До війни працював учителем. А у війну, звичайно, пішов захищати батьківщину... З-під Берліну повернувся я з запорошеними очима, як бачите, у чорних окулярах, і замість учителювати, став працювати сторожем... Кажу вам — ніякої роботи я не боюсь. Правду вам говорю... Повірте!

Спонзор поклав руки на прилавок, розвернув їх широко, вистукував пальцями, немов по клявішах фортепіяна, прошиваючи прибулих примруженими очима.

Зенко сидів у батька на правому коліні, а Влодко на лівому, обидва обвинули руками батькову шию. Вони почули, що мова йде про них і розплакались...

Спонзор гукнув на служницю і вона завела їх у підвал, де на них ждали два розставлені ліжка. Над ними на довгому шнурі звисала маленька, заляпана жарівочка. Старченки розпакувались. Темний куток захлипав дитячими голосами. Батько заслонив цей куток жовтим простиралом, бо поруч них були відкриті кльозети, до яких забігали час від часу незнайомі люди. Кльозети за кожним рипом зітхали смородом. Микола увесь час розважав Ліду дотепними анекдотами. Діти вночі будились, питали батьків, як далеко додому. Батьки присипляли їх, оповідаючи їм цікаві казочки. До пізньої ночі гримів над ними транзистор, стрясалась стеля від тупоту танцюючих пар, тож у дітей було враження, що вони в дорозі додому.

Вранці спонзор розпоряджав працею.

— Пані поприбирає кімнати, почистить срібний посуд. Пан поїде зі мною. Для пана є в мене екстра праця.

Микола сів в авто, змахнув Ліді рукою. Ліда стояла з Катрусєю на руках задивлена у сіру далечинь.

В дорозі спонзор не обізвався до Миколи ані одним словом. Микола сидів на задньому сидженні. Із головного шосе звернули на бічну грудувату дорогу, проїхали повз

ліс, дикі куці і з'їхали з горба в глуху кітловину, біля понурих румовищ, де схрещувались відкриті канали, зупинились. Долина смутку: румовища і мочари пригнічували Миколу душу. Зів'ялі похилі деревця гляділи на Миколу із співчуттям. Вітер шмагав смородом. Спонзор вів Миколу, немов на страту. Перескакували калюжі, в яких кружляло захмарене небо. Земля чвакала, присмоктувалась до ніг. Біля румовищ зупинились. Тут стирчав застромлений у землю рискаль, на купі цегли лежав мішок, напханий соломою, а біля мішка молоток. Тут, видно, вже хтось працював, але покинув цю смутну долину, залишивши тут свої заболочені калюші, десь зник. Спонзор лютував: „А щоб вас було замулило! Повивішувати вас за ноги на цих деревах, потопити в каналах!... Лінюхи прокляті! Наробили мені тут шкоди, бо замість чистити тут цеглу і складати у кубики, наломали, покавальцювали і повтікали!”

— Що скажеш, пан, на це? Чого мовчиш? Скажи, пан, бо як і пан так робитиме, то повиснеш, пан, на цій гілляці! Не смійся, пан, я не жартую. Я вас усіх віддепортую... Наволоч проклята! Голота! Сідай, пан, на той мішок, бери в руки молоток і — цок-цок! Тільки не полупай мені цеглу, пан, бо шкіру з пана злуплю! Мовчиш, пан? Сідай каменем і роби! Чого, пан, витріщився на мене?

— Добродію, ласкавий, скажіть, будь ласка, навіщо вам здалась ця цегла? Ви ж бачите, що вона полупана і крихка. Нікому ні до чого вона не придасться. Послухайте мене. Бачу, що у вашому пляні є щось тут будувати. Помойому, добродію, на цій мочарі фундаменту не збудуєте. Чи не ліпше було б найняти трактор чи бульдозер, вирівняти це румовище, залляти цементом і щойно тоді плянувати якусь будівлю.

— Не твоє діло, пан, що я тут робитиму. Роби те, що я тобі кажу! Тут тобі роботи до снігу. — Сів в авто, запустив мотор і поїхав.

Тут, у цій долині смутку, з молотком у руках, біля румовищ цегли, вистукував Микола свою долю. Зразу важкувато було — монотонний стукіт молотка у ритм сту-

коту серця, здавалось, не цеглу товк, а власне серце. От так, просто, ніби клав своє серце на тверде ковадло і товк його немов не своє. Поки увійшов у ритм цього життя, затвердли долоні, затвердло і серце. Робота не цікава, не продуктивна. Тупіла душа. Інколи злетить на похилу деревину якась заблукана пташечка, змахне крильцями, пошупається, зацвірінкає, не почує жодного відгуку і відлітає. Тоді обсідали Миколу його діти: схиляли голівки на його коліна і питали: „А як ще далеко додому?... А чи ми ще українці, тату?...” „А Господь знає, хто ми тепер, діти, та ким ще будемо!... На мене не нарікайте!...”

А серце болем відзивалось: „Ніколи не покидай рідної землі, навіть і тоді, коли в тебе буде її стільки, що поріг переступити. Тільки одна вона дає тобі силу, любов і щастя, тобі і твоїм нащадкам. Покинеш її, блукатимеш по чужому світі чужинцем, розгубиш діток своїх, як губить квітка в пізню осінь свої пелюстки, зів'янеш, як в'яне осіннє листя на землі...”

Микола тоді кидав молоток і викрикував на всю долину: прислухаючись до відлуння свого голосу, що повертався з гомінкого яру:

„А хіба ж я не захищав свою батьківщину? Не підкладав під німецькі танки свої груди, щоб забезпечити вам, діточки мої, щасливу майбутність на ній?”

Попливли дні змінливі, важкі, повні смутку, нестач і невдач — дні погрозливі, сірі, безнадійні. Микола повертався із праці у пізню ніч, просувався крізь натовп танцюючих пар, сходив у підвал до своєї сім'ї. Діти часто вже спали. А дружина, в потемках, сидьма, дожидала Миколу з вечерею. Стеля стрясалась, гримів транзистор. Миколі й ніколи було поговорити з дружиною і дітьми — розмовляв з ними на роботі подумки.

Траплялось інколи, що спонзор забував за Миколу, не виїжджав по нього. Транспортації до міста не було, Миколі доводилось ночувати на румовищі під голим небом із цеглою під головою. Тоді сонце чомусь ховалось за гору, небо засівалось зорями, з-за горба викочувався місяць, кумкали жаби в комишах. Микола заплющував очі і бачив свою сім'ю — дружину й діток. Розмовляв з ними

вголос, метаючи в ніч своїм смутком, оновлявся надією. „Колись і в нас буде своя хата, хай і на безлюддю, але серед багатой природи. Заведемо пасіку, свій садок... Вікна нашої хати будуть повні свого сонця...” Наспівував пісню в унісон і западав у глибокий сон.

Одного підвечірка, коли сонце сповзало з дахів, простягаючи своє мідяне проміння у віконце підвалу, з гуркотом і веселим гамором, східцями вниз, збігли діти: Влодко з Зенком та ще й із сусіднім хлопчиком.

— Мамо, мамочко! — це наш хлопець, Михась. Він так говорить, як і ми. Ми зустрілись з ним у парку на гойдалках... Він просить нас до себе, — загомоніли діти.

В той же самий час, з-за паравану, виглянуло дрібненьке обличчя незнайомої жіночки. Привіталась.

— Дозвольте познайомитись: я Михасева мама, Тетяно звусь. Прошу вас, хай діти зайдуть до нас, побавляться. Ми тут недалеко живемо, біля церкви...

— О, дуже приємно! Це перші українці, що зустрічають нас. Я, Ліда Старченко, — простягла Тетяні руку.

— Приємно вітати вас, пані Старченко, з приїздом! Ідіть, діти, а я зараз там буду.

Як діти вибігли, Тетяна ще провела їх своїм материнським поглядом, а тоді заговорила:

— Що ж вас, кохана жіночко, загнало в цей темний кут? Чи ви знаєте, в які ви руки попали? Та це ж мошонник — торгівець живим тілом. Хто його тут не знає. Гляньте лише на тих розмальованих дівчат, що звиваються біля нього, немов п'явки в каламутній воді. Використовує їх ради того, що мови не знають...

— Ми його, пані Тетяно, не знали; дивувалися, що незнайома людина змилосярдилась над нами і допомогла нам у переїзді до Канади. Коли ж зустрілися, зразу зорієнтувалися, що це не та благородна людина, яку ми собі уявляли. Не до своїх ми попали.

— Та тут, жіночко, всі його знають. Знають з його махінацій. Роз'їжджає по світу: в Київ, Москву, зустрічає там таких самих, як сам, та й спекулює. Везе звідси різний товар, хустки, а звідтам привозить золото, образи і...

дівки. Утікайте від нього чим мога скоріш. Як кажуть: „поли втинай і від біди втікай!”

— Куди ж нам? Ми ж зобов'язані йому. Хто нас тут потребує?...

— О, Господи! Та ж тут наша громада, вона не дасть вам пропасти...

Жінки обнялись, мов рідні сестри.

Так багато було в них спільного. Горем і щастям ділились взаємно. Плакали і тишились, обнімались...

— Кажете, чоловік ваш учитель, а ви піяністка. Ми ж за вами шукаємо. Ви нам потрібні! Сам Бог нас зводить...

— Тетяна метнулася до телефону. Дзвонила на всі застави. Повернулася до Ліди на радощах. — Жіночко, ви будете наші! Спакуйте свої речі. Як тільки смеркнеться — прийдуть по вас наші люди. Подайте свої речі через віконце в підвалі і виходьте з Катрусєю до авта. Діти ваші вже там ждуть на вас, як у себе вдома.

Ліда пригортала до грудей малу Катрусю, приговоруєчи: „Дитинко, знайшли нас наші люди. Усміхається нам наша доля! Микольцю, де ти? Вертайся чимскоріш! Ми вже між своїми!” Від щастя очі Ліди запливали сльозами.

Як тільки смерклося, до віконця в підвалі почувся стукіт. Ліда відчинила його і передала людям свої речі, а сама з Катрусєю вийшла бічними дверима. Сіла в авто і перехрестилась. Авто помчало розквітлими вуличками, зупинилось біля церкви і громадських будинків. Діти з радістю зустріли маму. Парадно заводили у дім культури.

— Ходіть сюди, мамо, покажемо вам нашу хату. Такої ми ще не мали ніколи. Тут наше з Влодком ліжко, а там Катрусине. Твоє з татом біля вікна. Тут ванна, а там вітальня... А тепер ходи вниз, побачиш нашу школу... Бачиш: лавки, таблиця і твій фортепіан. Пізнаєш його? Ти казала, що без нього жити не можеш... Тато зрадіє!...

Ахкали з утіхи, відчиняли вікна у садок... Перейшли через авдиторію. Тут були розставлені столи, накриті посудом. Зенко шепнув мамі на вухо:

— Тут готується прийняття для нас.

Повернулись до своїх кімнат, розгощувались. Раптом на табуретці задзвонив телефон. Ліда підняла слухавку. Почувся голос Тетяни:

— Ви, Лідочко, вниз і на поверсі позамикайте вікна, бо радіо заповідає, що йде буревій!

— Ой, лишенько! А як Миколі дістатись?

— Не турбуйтеся, голубко, ми послали людей з автом, бо довідались, що спонзор не їхав по нього...

Діти з мамою збігали вниз, зачиняли вікна, двері... Блискавки скрещували вікна, небо розпукалось громами. Місто лунало сиренами, захлиналось повинню... Двері стрясались, дзвеніли вікна від громів. Діти заголосили:

— Де наш тато!

— Не голосіть, діти, бо збудите Катрусю... По тата виїхали люди... — мама заспокоювала діток, але й сама була вкрай затривожена.

— Де наш тато! — непокоїлись діти.

— Вклякайте, діти, моліться Богу! — закликала мама.

Гроза тривала: знадвору доносились голоси остороги, ревіли сирени. Ліда, заспокоюючи дітей, стала щораз то більше хвилюватись. Вона попросила синів до фортепіяна, щоб якийсь угамувати їхні плачі та й виладуватись із того, що їй увижалось і вчувалося.

— Послухаємо, діти, що фортепіан нам скаже! — Мовчазний інструмент на своєму підвищенні робив тепер якесь пригнічуюче враження. Зенко з Влодком підійшли до фортепіяна і, схлипуєчи, поклали на нього свої руки, схиливши в покорі голови. Мати сіла за фортепіан, розкрилила руки, як голубка крильця над своїми голуб'ятами, а в душі причаїлась любов і тривога. Руки задрожали, пальці несамовито градом заскакали по клявішах. Буревієм пролунала нечувана ще мелодія, пройнята глибоким почуттям, переможно стелилась над грозою за вікном. Шумливим потоком котяться буйні хвилі, гнуться дерева, шумлять кущі... Ліда бачить Миколу, чує його перегуки — важке змагання з буревієм. — Слухайте, діти, тато наближається, продирається крізь хащі... босий бредє по коліна у воді... Блискавки присвічують йому шлях... Слу-

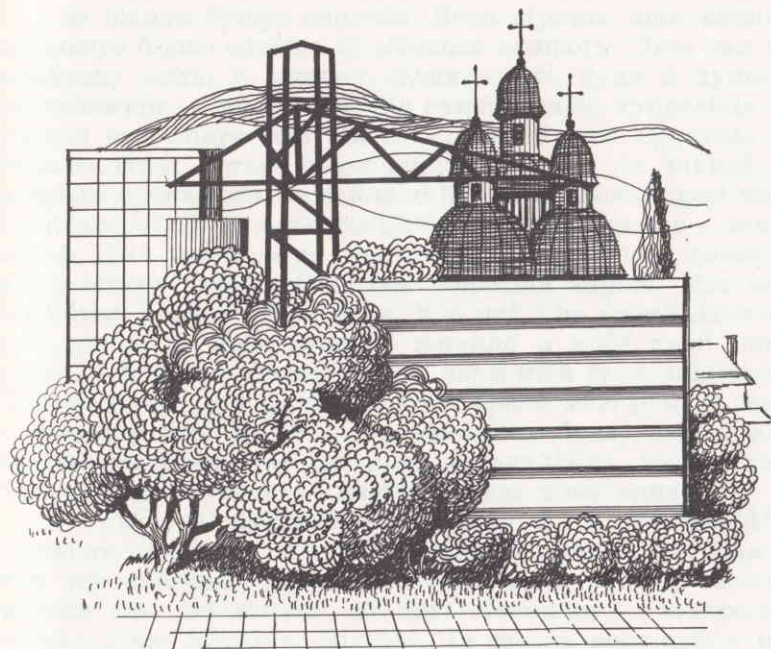
хайте діти, як батько, змагаючись з буревієм, пробивається силою любови до вас... Він прожене хмари, прояснить небо... Чуєте? Він уже виходить на битий шлях... бачить далекі сузір'я міста... прямує до вас... Чуєте його кроки?

— Чуємо! — вигукують діти, аплодуючи в такт мелодії. — Тато йде! Тато йде! Тато йде!...

За вікном відкликана тривога, сирени вмовкають, прояснюється небо. Заслухані в чарівну мелодію перемоги батька над буревієм діти і не зчулись, як відчинились двері, а на порозі стала розкрилена, придержуючись обіруч одвірка, якась страшна постать: боса, обдерта, заболочена по самі вуха. Діти оглянулись і з переляку заховались за фортепіан. І тільки тоді, коли почули радісний вигук матері і голос батька, повискакували з-за фортепіана й калачиками обвинулись батькових колін. Прилипали до спітнілого батька мокрими поцілунками, сплітаючись у віночок, наспівували:

— Ми вже є... Тато є! Ми вже вдома!... Між своїми людьми!...

За стіною накриті столи, збиралась громада зустріти родину з України.

△

ДАЛЕКІ ЛІХТАРІ

Мойй учительці Н.П.П.

За вікном бушує сніговія. Вона стрясає моїм вікном, погрожує білою мітлою. Я зібрався в дорогу. Десь там на крайчику світа, у якомусь Флін Флоні, куди й думкою не долинути — наші діти. Від самої півночі хурделиця за вікном переспівує їхні плачі — в мойй уяві присипає їх піскова гора. Літаки відкликано, телефон не чинний, у двері не пропхаюся, бо заклало їх снігом. В які двері мені пропхатись? Я проходжуюсь по кімнаті. Підношу з землі листа. Десь ізвечора, за спеціальним дорученням, вкинуто крізь шпару дверей. Лист без зворотної адреси. Моє ім'я в обіймах знайомого почерку. Хто це? Чия рука? Зашелестів листок в моїх руках і потекло в мойй душі щось тепле — близьке. Ожили далекі дні в мойй стомленій душі. Так, це вона. Це її руки. Ця рука брала мою руку у свою і виводила нею букву — ту найпершу букву, що в моїх кривих пальцях тоді ще ніяк не виходила. Моя перша буква була її буквою — ця буква була в нас одна.

— Гей, гей! Дорогий мій Стефцю! А як твої пальці!!? Криві то криві, щоб тільки не кривити душею, га? Пам'ятай оту найпершу букву. Я брала твою руку у пальці, водила нею невідомими ще тоді стежками — виворожувались у нас літери — ліхтарі. Чи світять вони тобі у цій порі?

Це вона — моя вчителька. Близька мені її ритмізована мова. Питає про ліхтарі на стежках. Цими стежками вона йде за нами — за своїми учнями. Наплутали ми їй доріг, що не стало б її ніг наздігнати нас. З нами її пісня. І саме ця пісня, в якій заворожене наше дитинство і її юність, зливається з плачем, оповитим білими пеленами снігу далекого Флін Флону. Літаки відкликані, телефон

не працює. Мороз замурує шибки, обтулюючи їх срібними метеликами, а тут зі мною моя вчителька.

Я бачу її на стежках споришем зацвілим. З наплечником, в гранатовому береті, занурену в події дня. День похмурий, небо полатане латками сірого брезенту. Вона йде, а за нею піснею голосіння. Іде повз школу, зупиняється. Вікна нашої старої школи забиті дошками. Вона тепер нагадує їй гніздо, покинуте опіреними пташками. Зупиняється біля цідвалу з загратованим віконцем. Прислухається. Мури ці звучать її піснею. Це там замурувані колишні її учні. Вчора їх судили. Це вже вдруге, втретє судять. Судили поляки, судили німці, а тепер ці, як кажуть люди, свої татари. Всі вони за одне й те ж саме судять — за любов і непокірність. Учителька пропихалась у судові двері, щоб відтяжити своїх учнів — перейняти вину їх на себе, але її не впустили. Тепер вона ночами покутує це сидьма під муром. Куди їй подітись із своїми піснями? Виходила на поля, йшла свіжою борозною за орачами: сходило жито, сходило сонце й колоски перешіптувались її піснею. Закопувала пісні в землю, земля стрясалась, гуділа. Привалювала їх каменем за старою дзвіницею. Дзвони підхоплювали ці мелодії й розносили їх під опустілі стріхи, видзвонюючи замріяними шибками.

Сидить під муром. Росить дощ. Завіває березовими вітрами й запахом свічок. Плачуть стріхи, плачуть сосни — пісня змагається. В холодних шепотах ринв сплітаються сни, марива й видіння. Гнуться кошлаті тіні, навколішках підсуваються під загратоване віконце. В сплетінні рук гнуться ґрати, спалахують вогні. Цідить дощ. Звучать мури, стовпи і дроти.

Казали, що її живцем закопали, брилами землі накрили, що на ній зазеленіла вже трава. А тут — вона жива. Я дивлюсь у ледяне вікно, за ледяну гору. Ішла стежкою споришем зацвілою, а за нею гончі листи. Після заслання їй заборонено було тут жити. Декілька разів ескортом відправляла, а вона знов тут. Насліпо, спираючись на ціпок, потрапляла до своїх. Виношувала на цих стежках поминальні молитви, списані на устах самими іменами: Роман, Марія, Петро, Степан, Юрко, Стефа, Андрій, Вас...,

Вол..., Соф..., надривались імена кровинками душі. На базарі, серед ярмарочних, окутих в колочі дроти розстрілювали їх німці-нордійці, нестріляних колами добивали. А тепер уже тут, як кажуть люди, свої татари, та не колами, а уколами нівечать мозки. Усі вони за одне ж і те саме — за любов і непокірність.

У моє вікно хтось стукає. А може це вітер гіллячкою хитає. Я жду, щоб хтось відчинив мені двері. Цей стукіт мене оживляє. Стою розтерзаний між двома стінами. Зібрався в дорогу в дакелий Флін Флон, а тут лоскоче мою душу оця картинка:

Морозного ранку нічна сторожа притягла в сільраду на саночках заkostenілу жінку. Знайдено її за дзвіницею. Заkostenілу сторчма поставили під стіну — пізнавайте!

В чорному сердаці, підперезана перевеслом, стояла з опущеною головою і схрещеними руками на грудях.

— Пізнавайте, хто вона! — настоював голова сільради. Люди стояли, немов у церкві біля ікони святої, мовчки. Жінки полохливо обмінялись поглядами. Тільки Марія Стручишин не стрималась. Вона впала на коліна, обнявши заkostenілі ноги жінки, заголосила. Виспівала все до слова.

— Перестань! Кому цього треба!? — підняли крик збентежені жінки.

— Та це ж та, за якою приходять до нас гончі листи, — сказав писар, опустивши голову — випало перо з рук.

— Вийдіть, ви, чоловіки, залишіть тут нас самих жінок. Ми самі справимось з нею. Не важне, хто вона. Вона — людина, а людину рятувати треба, — заговорила ділово Мотря Стефанишина.

Чоловіки обмінялись значущими поглядами й потовпились важкими кроками в сусідню кімнату.

На стінах іскрився мороз. Загратовані вікна більмами дивились на хату.

Чоловіки стояли повернені обличчям до стін.

— Чим вона ще небезпечна їм? Скіпка людини — пучка духу...

— Вона вчила мене...

— Та хіба тільки тебе? А моїх дітей і внуків, хто вчив? Три покоління вивела в люди.

— Село живе її свідомістю...

— А тепер турбуємось, як вибити людям з голови те, що прийнялось і в душі...

— Її закопаємо, а вона житиме в людських душах.

У заграшованому вікні блідли заклопотані людські обличчя.

Жінки пороздягались, позаслонювали вікна, засвітивши свічки, прибрали зі столу канцелярійне приладдя, жінку висадили на стіл. Брала за руки, ноги, відчиняли рота, вдихали в неї повітря, натискали на груди. Натирали снігом, відчиняли повіки. А потім завинули її в коци, в простирало, на санчата й потягли кудись.

Після цього не знати було, хто вона та що з нею сталося. Перевтілилась у грушу, яблуню, молитву чи казку. На кожному кроці вичувалась живою в усьому присутності. Але ще багато разів приводила міліція подібну жінку, за якою не переставали йти гончі листи, а пізнати таки ніхто не пізнав. Десь у заростях акацій на цвинтарі її гробівець, а вона плететься між своїми людьми живою.

З відерцем, пензлями і щітками в руках проходить досвітками, підмальовуючи хрести на цвинтарі. Нахиляється й підводиться, немов з гробу та в гріб. Піднесе пензель на розп'яття хрестів і оживає обрій. Тоді здається не хрести малює, а обрій. Обрій відкриває їй уста, підморгує бровою, посміхається. У моїх руках її почерк. В обіймах почерку — моє ім'я. У вікно стукає гілка. Рожевіс обрій, відкриває мені свої уста. Знялись у небо літаки, вулицею пройшли снігові плуги, і я на дорозі до своїх діток. Її почерк і моє перо — ідемо разом. Тільки моєю дорогою не пройшли ще плуги і я броджу по пояс у снігах. Впираюся грудьми в ледяну гору. За мною глибокі сліди, переді мною дитячі голоси. Поруч зі мною, за мною і переді мною чийсь кроки — кроки й голоси. А я вперед і вперед — чоломкаюсь з розп'яттям обрію аж до самого Флін Флону з нею живою в душі,

ГОЛОС МАТЕРІ

Миколин приїзд сколихнув почування земляків. Щось далеке, давнє защеміло в їхніх душах, торгнуло минулими днями, мов дзвінками у серцях. Цей хлопчина з буйною чуприною і чорними пронизливими очима — талановитий актор і оратор, уже тут. Порядком культобміну приїхав на гастролі, скрипалем.

З'їхались земляки з усіх кінців нашої провінції. Стояло перед ними, чергуючись картинами, Миколине дитинство, юність. Дивне оце хлоп'я виростало з декількома талантами. Так, немов те кріслате дерево, що коли підчищувати, то не знати було, котру гіллячку стинати, а котру лишати. Що з Миколи виросте? — питали люди. Тішились ним батьки, вчителі, тішилась громада.

— З того Миколи буде дипломат. Він не дасть собі в кашу наплювати. Приверне до нас очі світу, — казав батько.

Громада плянувала вислати Миколу на студії юристики, щоб мати в ньому захисника своїх прав. Але блисла метеором війна, злизала пляни, затуманила обрії майбутнього. Микола партизанів, Микола пропав був без вістей, Микола пройшов свою хресну дорогу, йому довелося вдруге на світ народитися. І ось приїхав він на гастролі, скрипалем.

Перегукувались земляки:

— На чийому він конику їде?

— На чий їде, того й поганяє...

— Послухаємо, якої він нам заграє. Але не терликання його нам тут потрібне, а його голос, його думки...

Як зустріти нам Миколу? Нараджувались земляки. Одні були за те, щоб збойкотувати його виступ. Перейти йому дорогу з транспарентами: „Геть з культобманом!“ Дати йому відчути, хто ми. Але якось ці вихватки остигли.

Взяла верх думка переконливіша: Микола Миколюю й залишиться. Микола наш. Миколю не пустимо. Микола залишиться тут з нами. Микола нам потрібен. Відвоювати нам Миколю. І замість бойкоту, замість демонстрації, рішили Миколю привітати, влаштувати йому прийняття. Пересвідчити в тому, що майбутнє його тут. Як служити, то служити своєму народові, а не ворогові. Не на те йому Бог талант дав, щоб служити дияволу, — заговорили земляки.

Земляки викупили квитки, заповнили залю. Ще далеко до початку вторгнулись за лаштунки.

— Ану, де він — цей наш Микола? Микола, що робить кола? Який він тут? Чи пізнає нас?...

Микола сидів на стільці, похилений над скрипкою. Бринькав пальцями по струнах, прикладав вухо до скрипки й дивився кудись далеко.

Земляки товпились, підносили його на руках, обнімали, обцілювали. А Микола — немов не свій: захищався смичком, перестроював скрипку.

— Що з тобою, Миколо? Ти якийсь не той, що був? Може не пізнаєш нас? Обізвися, засмійся! Голова догори! Хіба такий ти був? Що з тебе зробили?

Стара Пилипиха, сплеснувши в долоні, зависла в Миколи на шиї і заголосила:

— Сину, синцю, синашку! Я ж твоя тета. Не пізнаєш? Та ж я тебе, дитинко, вибавила! Годувала й колисала. А потім, як бачу — ти виганяв гуси на вигін, сидав на мій плетений перелаз та все тої, як то воно? „Я бачив, як вітер берізку зламав”... Кругом тебе ціла вулиця дітей, а ти у квітах, немов у вінку... — промовляла, трясла ним, мов потопельником, щоб привернути до життя, а він холодний, мов той металевий замок, що вже й ключа до нього не знайти.

— Він бачив, як вітер берізку зламав. А потім, як живих людей ламали... Зломили і його. Аж жаль дивитися на людину, хіба такий він був, — сказав хтось у гурті. А тоді обізвася колишній сусід, Юрко Дорожний:

— Чи ти знаєш, Миколо, що я зробив сто п'ятдесят миль, щоб тебе побачити, зустрітися з тобою, розпитати,

як наші там, а ти? Їдучи сюди, я пригадав собі, як ти під час Зелених свят на могилі поляглих промовляв. Повір мені, що мурашки грали під шкірою. Здавалося, що могила розсунеться і встануть із неї живі герої. А тепер, дивися: ми на чужині й не зчутили, а ти з рідних земель, з України і такий холодний. Ану, дівчата, розігрійте його! — хитнув головою на дівчат, що вийшли привітати Миколю. Дівчата підступили:

— Ми, дівчата, вітаємо вас, наш дорогий гостю, вітаємо на вільній землі Вашингтона! Прийміть від нас оцей скромний подаруночок — вишиту сорочку. Хай під цєю сорочкою б'ється у вас українське серце! — Вручаючи Миколі сорочку, привітались дівчата поцілунком. Микола при цьому відставив скрипку, звівся на ноги і тепер усі побачили — стояв на одній нозі, друга нога була в нього коротша. Він заікнувся якимсь словом, уста задрожали, на повіках зависли дві краплини сліз.

— А ми, старші, без жадної церемонії, передаємо тобі, Брате Миколо, оце убрання. Скинь із себе оте цундря, одягнися, як людина, щоб нам лице не лупалось перед чужинцями! — сказав Дорожний, зависивши убрання на Миколине плече, немов на сухий хрест.

Микола мелькнув щось незрозуміле: „Ви чуєте, як я говорю? Може й не зрозумієте мене. Мова тепер у мене штучна. Трапилось таке... Я вибачаюся, але мені треба скрипку настроїти до цього фортепіяна і ніяк не можу. Думаю, що це тут зміна підсоння подіلالа...”

Земляки потихеньку виходили з-за лаштунків. Виходили сконфужені, затурбовані. Вони вже й не вірили в будь-який його успіх. „Чуєте, як говорите? Що це параліч у нього чи що?”

Переморгнулись світла, цвіли цікавістю обличчя, зоріли очі — багато очей. Піднялась куртина. Якусь мить світилась сцена мовчанням червоних котар. Вийшла піяністка в чорній сукенці зі срібним метеликом на грудях. Микола не виходив. Піяністка сиділа за фортепіяном і ждала. Шелестіли підшепти. Жіноцтву не подобалась піяністки зачіска. Думали — гратиме сольо. З-за куліси показався Микола, але він і двох кроків не зробив. Зупинив-

ся накрайчику, біля червоної котари. Переодягнений у нове убрання, у вишитій сорочці зі скрипкою під пахою, під рясні довготривалі оплески, тримав похило голову, скрипку лівою рукою пригорнув до грудей, смичок у правій руці звисав. Випростувався. Уста ворохнулись, здавалось збирався заговорити.

— Говори, говори! Не бійся, підслухових апаратів у наших стінах немає.

— Говори, хай почуємо твій голос! Хіба немає в тебе про що говорити?

— Ти ж бо був у лісі, був і поза лісом, говори! — шелестіли підшепти. — Скрипка нам не скаже те, що уста хотіли б...

— Ш-ш-ш-ш! Мовчіть! Прийшли ви на концерт, а чи на мітинг?..

Микола підніс смичка, приклав обличчя до скрипки, як оце дитина кладе голову на матірню грудь, глянув на піаністку. Став у розкроці, нахилився до переду. Градом заскакали пальці піаністки по клявішах і заговорила Миколина скрипка. Микола щось підшіптував скрипці, лоскотав її пальцями, смичком пригортав, голубив — говорило дерево-явір, говорив ліс — багато дерев. Шуміли вершки у спалах вогнів, гриміли водоспади, розлягався клекіт річок і стогін ярів. Чергувались гурагани зі спалахами світанків. Микола щось підшіптував скрипці, а скрипка ці підшепти бравурно, то ніжно вигортала із свого горнила.

— Ще про горе часчки-небоги!... Як часчку зігнали, а часнят забрали!... — пищали жіночі голоси.

І здавалось таки тут десь злопотіла крильцями часчка-небога, вдарилась дзьобиком об стелю, прилипла до шибки. Верніть моїх часняток, вони ще маленькі.

— Нам про Мороза! — кричала молодь. Авдиторія звелась на ноги і за мільодією скрипки в акомпаньямент фортепіяна грімко проспівала пісню про Морозенка.

Сцена заясніла квітами, дітьми і молоддю. Миколу на руках винесли в автомашину. Довжелазні колони авт потяглись до готелю, де мала відбутися зустріч з Миколю.

— Тобі Миколо вже нічого боятися. Ти на вільній землі. Ти вже наш. Ділитимеш свою долю із своїм народом. Ти наш і ця автомашина, яка везе тебе — вона також твоя. Сьогодні передамо тобі ключі, не тільки до цієї автомашини, але й до нашого міста. Посадник нашого міста жде на цю церемонію... Бенкет для цієї церемонії відбудеться в тому ж самому готелі, де ти зупинився...

— Ви не гнівайтесь на мене. Ви чуєте, як я говорю: мову мені пощербило, ногу вкоротило. Залишилася в мене тільки оця скрипка — кусник цього яворового дерева, що говорить за мене, — ледве висловив Микола цих кілька слів.

А по хвилині знов, але вже якось виразніше говорив. Може це мова наломилась, а може звикалось до його вимови, краще вже розуміли цю штучну мову.

— Не так то легко вирвати в людини душу, — сказав, — при цій операції можна потеряти розум, можна втратити зір, слух, а то й декому викривлює уста, вкорочує язика. Звичайно, техніка досягла свого... Тож не дивуйтесь. Мене вже нема й п'ятдесят відсотків. Я сперся на оцю яворову дощину — на свою скрипочку. Дерево за мене говорить. І це єдине моє щастя. Це Бог мені дав. Я так часто згадую оту казку з дитинства, пригадуєте?... як то воно? Помалу-малу, сопілонько, грай та не врази мого серденька вкрай! Мене сетриця із світу згубила, ніж у серденько та й устромила... Кажуть, у нашого народу стільки терпінь, що й дерево в нього говорить...

В готелі, коли він підійшов до прилавка по ключі, разом з ключами подали йому записку: „О 12-ій ночі жди телефону з України, від рідних”.

Микола зайшов у свою кімнату. Положив футерало на етажерку. Нероздягаючись, ліг впоперек ліжка. За стіною хтось демонструє магнітофонні записи його виступів. Коридором кроки. Стукіт у двері. Микола не відзивається. Зелений абажур павуком обсотує футерало. І знов ці кроки. Крізь шпари дверей падають записки, а потім голоси: „Миколо, там зібрався народ, ждуть на тебе”. Кроки віддаляються, гамір втихає. Чути молитву, привітання, промови: „Миколу не пустимо! Микола залишиться з нами!”

Микола наш!" Гучні оплески. І раптом цей телефон. Микола бере слухавку, прилягає до подушки. Далекий, стривожений, обсотаний дротами, серцем наболілий голос матері:

— Микольцю, це я — матір твоя. Вибач, не можу, щось дух мені заперло... Хвильку хай віддихну, може попустить... Ні, не можу!... Тут твоя дружина, діти. Обізвись до них!.. А я, може, потім... Вертайся до нас! Вертайся, бо...

— Це я, Леся, Микольцю, твоя дружина. Ми вже дуже стужились за тобою. Вертайся чим скоріш! Тут наші діти, обізвись до них! Плачуть за тобою...

Микола чує цей плач, чує, як діти виривають одне в одного слухавку з рук, як обцілюють її. І це роздерте плачем, пронизливе слово: „Тату!" Стогін матері і далекі гудки. Обірвались розмови, а Микола тримає ще слухавку біля вуха і, розколений, мов дерево громом, широко відкритими очима дивиться в стелю.

Леся з дітьми на руках і матір'ю стоять заплакані біля мовчазної металевої скриньки. Чого вони ще ждуть? Микола збирається... Найбільшим його щастям буде, коли заплакані обличчя усміхнуться.

ВЛОМНИКИ І БУКВА

У сумерку смерек принишкла обчухрана вітрами стріха. Вона нагадує тут зужиту, викинену на смітник, парасолу. Вдень ця стріха для людського ока майже непомітна, в ночі з кругленького, немов риб'яче око, віконця, прозирає на вулицю світло. Хто проходив вулицею в будь-яку пору ночі, зупинявся й прислухався до грайливого стукоту писальної машинки. У такт цього стукоту хиталась на гілці смереки оця похлива зірничка.

Вулицю цю колись заселявали самі заможні люди-багатії, але років три тому трапилась тут експлозія отруйливого газу, мешканці цієї дільниці були виселені, до своїх домів більше не повернулись, хати їхні спорожніли і дуже здешевіли. Скористались з цього бідні багатодітні родини і немічні старці. Мабуть і дід Глід скористався з цієї неfortunної події й оселився із своїм собачкою за зеленою полою смерічки. Вуличка ця тепер роїлась множеством малих діток.

Кожного ранку дід Глід одягав рожевий нагрудник і виходив із собачкою на перехрестя вулиць, переводити дітей до школи. Діти звикли до людини високої, сухорлявої, з довгими вусами, немов до рідного. Кожного дня до школи й зі школи, віталися з ним, а він час від часу обдаровував їх свіжими книжечками. Діти звали його „Дідом із казки". Але завернім у вуличку, що нагадуватиме нам лігма букву „Г". Як ніч Божа, щечече тут його машинка і вихитується на гілці смереки похлива зірничка. Стукіт машинки підказав людям, що цей чародій під стріхою, за зеленою полою робить гроші. Так одної ночі допитались до нього вломники. Двоє, в масках, у чорних рукавицях і шкіряних куртках. Були досить привітні.

— Погасіть, будь ласка, дядьку, свої світла, — сказали чемно.

— А як без світла? Хіба вони разять вас?...

— У нас є свої світла, — блимнули ліхтарками і по стінах поскакали довгохвості срібні ящірки. — Сядьте собі, будь ласка, на стільчик, дозвольте потракувати вас цигаркою.

— Я вибачаюсь, але я некурящий, — сказав Глід.

Біля дідових ніг лестився собачка, посварюючись на вломників.

— У нас питання до вас, дядьку. Скажіть, будь ласка, де ви ховаєте свої гроші? Нам відомо, що ви робите гроші.

— Хто це таке вам наговорив?

— Люди говорять, що ви робите гроші. Підтверджує це нам постійний стукіт вашої машинки. Працюєте за-конспіровано, після опівночі... Обкрадаєте людям ніч. Га?

— Так, ніде правди діти, працюємо, робимо гроші і то хороші гроші, тільки у мене такі сховки, що вам і не дібратись до них...

— Але ж ви не будете такі злі, щоб не увести нас до цих сховків.

— Ходіть, будь ласка, за мною, — сказав Глід, звівшись на ноги. Він підійшов до зеленої ширми, розсунув її на всю широчінь. За ширмою були полицки, а на полицках рівним рядочком книжки, немов на дротах ластівки, що збиралися до полету, віщуючи людям дощ.

— Ось вам моє майно, мій стукіт уночі, моя річ, мій гріш... Візьміть по одній своїм дітям. Я знайомий з вашими дітьми, кожен день переводжу їх через вулицю до школи. Ну, та й пишу для них, щоб якось вивести їх у люди. Я хотів би, щоб діти ваші були щасливіші від вас. Щоб не треба було їм одягати маски і йти в ніч турбувати людей. Думаю, що зрозумієте мене. Колись, коли був я ще молодим, то учив їх, а тепер роблю те, що можу, щоб тільки вивести їх у люди. Але якось воно неfortunно складається, як бачите. Я до дітей — з книжечками, а ви до мене — з ножами...

Маски розсміялись. Один зігнувся заглянути за риштування, а собачка підскачав і зірвав йому з лица маску.

— Ах ти поганющий! — висварився Глід. — Нападаєш на людину, зриваєш їй з лица маску. Сховайся мені там під стіл.

Собака, загнучи хвіст під себе, сів під стіл, поклавши голову на передні лапки, жалісливо дививсь на людину без маски. Вломники, знявши маски, підійшли до полицки з книжками. Брали по одній і перегортали сторінки.

— Ви, дядьку, настроюєте дітей наших проти нас — їхніх батьків, — сказав вищий ростом, зачитуючись у рядки під образцем, на якому заплакана мати, колишучи дитя, наспівувала пісню:

Люлі, люлі, малий хлопець,
Щоб не був ти, як твій отець,
Бо твій отець пізно ходить,
Все кровавий палаш носить...

— То це ви підслухаєте наших матерів і таке пише-те?...

— А люди кажуть, що у вас мільйони, що робите гроші...

— Вони не помилились. Тільки мої мільйони в такому сховку, що вам не легко дібратись до них. Мільйони ці в моїй душі. Знайдіть до мого сховку ключі, то й ви станете такими мільйонерами, як я.

Вломники виходили вибачаючись, що потурбували Гліда. Вони виходили без масок, засоромлені. А пісня за ними „...щоб не був ти, як твій отець...”

Зеленів світанок свіжою буквою.

ЛАВРОВІ БРОДИ

Він працює в церкві нічним сторожем. Ніхто його тут не знає, знайомитись з ним ні в кого ніякого особливого інтересу немає. Нова людина, але ж громадяни наслухаються різних дипломатів, письменників і поетів, то що їм цікавого оповість з таким зайняттям. Метнеться на східцях, обтиканий стирками зі смітяркою в руках, і десь там у стінах підвалу вчувається його мелодія. Хтось підглянув, що він підслуховує громадські наради — пішли підшепти-підозріння. Стали люди вистерігатись сторожа. Стеріг сторож громаду, а громада вистерігалась сторожа. „Хто його знає, може й шпигун...” — були здогади. Пізньою ніччю, як у храмі Божому вже ані душі, сторож Лавро з драбинкою, відерцем і щітками виходить із підвалу стирати порох із стін. Сторожко ступає, не дотикаючись стін. Із вишок якомсь підозріло глядять на нього святці, понурими поглядами пронизують душу. Тоді він, немов для того, щоб придобритись їм, наспівує літургійні пісні. Розкладає драбину і червяком випинається на вишки, щоб промивати святцям очі. Інколи йому здається, що вони обмінюються поглядами, чинять суд над ним.

Одної ночі, коли він уже переспівав був усі антифони, тропарі й кондаки, коли навколішках кінчав воскувати підлогу, з захрестя, з райських дверей, вийшов священник з молитовником в руках. Лавро обірвав пісню. Звівся на ноги. Відсунув відро, щоб дати дорогу священникові пройти в коридор. Священник зупинився. Глянув на драбину, відро, а тоді до сторожа підійшов.

— Хіба годиться при чищенні підліг, навколішках, виспівувати літургійні пісні? — запитав. Лавро зніяковів: не знав, як це питання сприйняти та яку відповідь на це дати. Стенув плечима. Глянув на підлогу, на святі ікони.

— Оце й так! А я й не подумав над цим, отче митрат.

А воно може й справді не годиться. Це ж не на буряках. Співати — це не горшки латати. До цього тут треба відповідної постави, певного зосередження, щоб учутись у зміст і мелодію, треба настроїтись, щоб, просто, перевтілитись... Тоді, простіть, вибачте, бо я не дуже то з цими законами ознайомлений. Я завжди так, як душа моя, а вона якась не своя...

— А де ж це ви виростали, яку віру ісповідували, що закону Божого не знаєте? А пісні, бачу, вивчили й не погано співаєте?...

— Співати люблю. Пісні вивчив. А виростав... ой, виростав! Виростав, як червяк у хрину. Ет, та що то вже тепер говорити, як уже виріс. Росту не повернемо. А яку віру ісповідував? Я й сам не знаю, як це пояснити...

— Га, то ви може і не хрищений?! Бо й таке буває, — сказав священник.

— Може й таке. Господь його знає. Хіба я тямлю? То таке, отче митрат, — говорив Лавро, спершись ліктем на драбину, — не в кожній людині однакова дорога веде до Бога. Вас, може, мати брала маленьким за руку і вела стежечками до престолу Господнього. А в мене якомсь не так. Я був загублений у роки голоду. Розумісте мене? Я батька свого не пам'ятав. А мати, пригадую, вже була опухла — до невпізнання опухла, так що я вже її не пізнавав і боявся її погляду. Раз якомсь вона взяла мене за руку й повела кудись крутими вуличками. Так, як оце, буває, відносять десь котеня, щоб не потрапило додому. Вела якимсь трясовинням — не потопились. Проїшли понад яр — вернулась. Біля ставу надумувалась. Поки водила так, а потім нагадалась. Підкинула мене, немов котеня, якомусь службовцеві. Лишила на причілку його хати, а сама десь щезла. У службовця була собачка. Він виносив їй якісь помії. Собачка вихлептувала помії, а я крадьки забігав і облизував риночку. Так ми посвоячилися із собачкою і ділились її їдлом. Собачка у свою будку, а я в бур'яни. Так я спасся від голодової смерті. Але забудьмо! Вибачте мені, отче, що я під ніч про таке згадую...

— І це така була ваша дорога до Бога? — запитав священник.

— Ні, ще не така. Після цього я працював на заводі амуніції, в підземеллі. Світа Божого не видав, пташиного співу не чув. Наді мною росли дуби, але корінням своїм мене не досягали. Люди тут боялись працювати. Працювали такі, яких уряд хотів позбутись. До них я належав. Робота не тяжка. Хіба я знав, що я роблю? Якись там їжачки, флякони і пляшечки, таке то воно якесь смішне, мов діти. Тількищо холодне і мертве. Хіба я знав, що я роблю? Я знав, що в мене є руки, є ноги і шлунок. Голова була повна стукоту моторів, а в душі — душі в мене не було. Були руки, були ноги, був шлунок. Я знав, що це я, бо воно обзивалось. Аж прийшли оці броди. Воєнні броди нашого народу. І щойно під Бродами я почув голос моїх ненароджених діток. Оці мої іграшки з пекельним дзвякотом відривали людям руки, ноги, зривали голови і метали ними, немов гарбузами, висотували з людей кишки і обсотували ними верхки дерев. Ніби мстились за мене й на мені. І аж тоді обізвався в моїй душі Бог. Я вперше почув тоді, що в мене є душа. Вона заскигліла, звинулась проколена людським боєм — ожила. Ось яка дорога вела мене до Бога. Звідси Гітлер, звідти Сталін з холодними дулами при нашій потилиці, гнали нас на нас. І це тим болячіше, що це на нашій землі і на нашому хлібі.

— Хто терпен, той спасен! — сказав священник. — Яку собі дорогу обрали, такою і пішли, обидва неславою, вічною ганьбою скінчили. А наш народ страждав, живе і житиме. За ним немає злочину й майбутнє йому належить.

— Ну, то пробачте мені, отче, за мою сповідь. Я стоячки сповідаюсь. А після сповіді приходить і покута й аж тоді легше на душі.

— Людина не з самих костей і шкіри складається. В кожній людині є своя дорога до Бога.

Лавро глянув на свою роботу і йому здавалось, що святці на стінах тепер обмінялись місцями й привітніше дивились на нього.

Священик з молитовником на грудях, а сторож з драбиною, відерцем і щітками, виходили у вузькі передсінки. На коридорі ждала на них якась старушка замотана у

хустці. Вона звелась на ноги: „Слава Ісусу Христу”, — сказала. Довго розмотувала загудзовані гроші в хустині.

— Це вам, отченьку, відправте панахиду за мого Грицуня, що впав під Бродами. А це вам, чоловічку добрий, за простибіг, — подала калачик Лаврові. — Змовите отченаш за небіжчика мого Грицуня. Слухаю і не наслухаюсь вашого співу, такий він мені до душі, бо нагадує мені голосок мого Грицуня. Любив співати з дяками в крилосі. Немов відчував, що доспіває пісню свого життя. Хай з Богом спочиває!

Лавро, взявши калачик, поцілував жінку в руку.

Священик запросив старушку в авто, відвіз її додому. А Лавро вернувся в підвал. Сидів на стільці при свічці, поринувши думками у важкі воєнні броди. Пересувались окопи, розступались колючі дроти й він спотикнувся на якесь живе тіло. „Не вбивай, братіку!” — просилась людина з розпореним животом. Лавро підняв його, ноги залишились у землі. Взяв на руки половину людини, поки доніс до якоїсь колибчини, не залишилось ніщо на руках... Його збудив телефон. Підніс трубочку. В трубочці почувся голос священника:

— Завтра в нас Свят-Вечір. Запрошуємо вас зі своєю родиною на святу вечерю. А вранці співатимемо утренью.

— Дядую, отче, — сказав Лавро. В нього задрожали уста, з очей потекли сльози. — Я негідник, нехрист, — сказав подумки. Випав калачик з рук і покотився до порогу. Чорною стяжечкою блимнув в очах Лавра пройдений шлях: опухла мати, голодне сирітство, обідрана юність, рови й колючі дроти: голосіння ненароджених діток, а тут Свят-Вечір — дорога до господнього престола.

Як розвиднилось, Лавро знайшов біля порога калачик.

СРІБНА ГАРМОНІЙКА

(В рік родини)

На нашій вулиці живе Трофан — якась заблукана людина, дивак. Тут звикли його бачити в оранжовому нагруднику, з табличкою в руках, коли він переводив дітей через вулицю. У гаморі дітей часто було чути: „Трофан, Профан, Форфан”. По-різному тут звали Трофана, а йому було байдуже, хто як його звав. „Собою не перестану бути”, — казав.

У Трофана чутливе серце до людського горя, до дітей, оцих дрібненьких людей, що, як він казав, колись будуть великими. Колись його серце надломилось при розставанні з рідними. Та й нівечилось далекими дорогами скитальщини. А як тут, у країні добробуту?

— Тут люди грубнуть, тупіють, отупію і я: приросте моє серце кусником м'яса до ребер і я перестану бути собою... — думав Трофан.

У сусідстві з ним жила вдова з трьома дітьми. Розділяла їх тоненька стіна, крізь яку чути було кожен крок. Внутрішні двері були замкнені на засув з її боку. Коли вона виходила з хати (а вона часто кудись виходила), діти зводили бучу, чубились до плачу. Тоді Трофанові доводилось стукати об стіну, щоб втихомирити дітей. Діти підсували стільчик під двері, відхиляли зелену фіраночку і заглядали до Трофана. Тоді Трофан брав губну гармонію і розважав дітей своєю грою. Діти звикли до нього. Спочатку вони лише заглядали крізь віконце у дверях, а пізніше вже навчилися відсувати засув і заходити до Трофана. Трофан любив дітей. Вони обсядуть його, повилазять на коліна, на шию. — „Це мій тато! Ні, він мій!” — обнімаючи Трофана, сперечалися діти. Трофан частував дітей, розважав, аж поки не довідалася про це їх мати. Після цього вона насварила дітей і заставила двері ша-

фою. Умовкла Трофанова гармонію. Він не давав ніякого знаку про своє існування за стіною. А далі став думати про нову квартиру. Йому було боляче слухати, як мати за нього карала своїх дітей.

Одного вечора, коли проходив вулицею повз готель „Меркур”, почув за плечима дитячі голоси: „Дядьку Форфан! Дядьку, куди ви?!” Трофан оглянувся — це були знайомі сусідські діти.

— Що ви тут, діти, робите? — розкрилив до обіймів руки Трофан.

— Ми тут бавимось... Ждемо на маму... Мама там, але нам туди не можна, — відцебеніли діти.

— Еге ж, вона тут баняки мис!

Найменший, замурзаний підійшов з піднятими руками до Трофана і попросився на руки. Поки Трофан брав його на руки, старшенькі, підкидаючи п'ятами, майнули вулицею. Трофан залишився з чубатеньким худеньким хлопчиком на руках. Він обняв рученятами Трофанову шию і притиснувшись до неї обличчям, дихав на Трофана тоненьким струмочком тепла. Вони сіли на лавку. Смеркало. Збиралося на дощ. Вулиця схлипнула світлами. Малюк заснув у Трофана на руках.

— От тобі й маєш! Де я тепер тебе подіну? — Трофан розглядався навколо. Він поклав хлопчину на лавочці, поставив над ним розкритий парасоль, а сам пішов до готелю. В готелі було душно. Стояла черга. Каламутна темінь павутинням тяжіла над рухливими головами, над жовтими ліхтарями і крислатими вішалками. Було чути дзенькіт склянок, пінілись усмішки, скреготав регіт. Трофан розглядався. — О, о! А це не вона, оця в червоному светрі? — подумав.

— А може це вона? Оця з пофарбованим волоссям, в товаристві двох чоловіків? Жінка з пофарбованим волоссям оглянулась. Посміхнулась. Але це не була вона і Трофан відвернувся. Жінка вульгарно вилаялась. З черги почувся вигук:

— Гей, дядьку! Тримайте воли! Куди ви? Бачите ж, що стоїть черга.

— Та я не те... я шукаю тут...

— Ніякого шмирка не шукайте, а знайдіть собі пару і станьте в чергу, як люди стоять!

— Та з ким тут говорити? Бачиш, що некультурний тип. У шию його й тільки!...

— Станьте, пане, у свою чергу, не швеньдяйтесь поміж столів, як загублена вівця! — шарпнули його за полу.

— Стійте, коли вам подобається, а мені не до пиття. Там дитина загублена на вулиці...

— Що він верзе? Ще не випив, а вже п'яний, — покотився горохом регіт.

Трофан крутнув головою, сплюнув з пересердя і, лаючи під ніс, вийшов.

Хлопчина стояв біля одвірка, плачучи.

— Я впав.

— То нічого. Ти ще не раз упадеш. Упадеш і встанеш. Інакше не виростеш.

— Мама твоя тут нема, підеш зо мною, — сказав Трофан.

Він склав парасоль, подивився на небо і пішов з хлопчиною вулицею. Хлопчина все ще схлипував. Трофан узяв його на руки.

— Ти не плач. Тобі нема чого плакати, коли ти в мене на руках. Ти вже будеш мій. От повернемо до крамниці і я куплю тобі гармонійку. Таку тобі куплю гармонійку, що як тільки тобі збереться на плач, встромиш гармонійку в уста, дмухнеш і замість плачу почувеш музику. Це я так роблю, так робитимеш і ти, щоб ніколи не було в нас плачу.

Находився Трофан з парасолею і хлопчиною на руках, поки знайшов срібну гармонійку. Поверталися додому. Присмерк погойдував жовтим сяйвом ліхтарів, оприскуючи ним паркани, живоплоти й стріхи.

— Тепер ми вже вдома. Бачиш, як гарно! — сказав Трофан. А біля будинку зловісно підморгнуло йому золотими вусиками жовте авто.

— А ось і він — цей дітокрад, що перемовляє моїх діток! — заступила Трофанові стежку до хвіртки сусідка з двома поліцаями. Вона вирвала з Трофанових рук хлопчину. Гармонійка, впавши на брук, дзенькнула і замовкла.

Поліцаї приперли Трофана під мур, вправно обшукали його від п'ят до потилиці і посадили в авто.

А потім був суд: жовті лави, похилені голови, стукіт молотка об дубову поверхню стола. За бар'єром оскаржені. Трофан сидів поруч із сусідкою. На колінах у них діти із срібними гармонійками. Зачитано вирок. Підступила сторожа. Перелякані діти тримались Трофанових ніг.

Сусідка анулювала позов:

— Вибачте, поки ви зібралися судити, ситуація в нас дещо змінилась, — сказала вона. — Оскаржений, — вона глянула на Трофана, — являється тепер батьком моїх дітей, а я його дружиною. Стіна, що розділяла нас — впала. Ми одружились. — Її погляд зустрівся з Трофановим і обличчя пройнялись радістю. Сторожа глянула на суддю. Суддя підніс молоток...

Під звуки срібної гармонійки сім'я, осяяна щастям, поверталася додому.

Срібна гармонійка ловилася сонця і грала про те, що Трофан тридцять років жив тільки родиною в Україні. І лише по тридцятьох роках довідався, що дружина його там уже втретє вийшла заміж.

ПІД ЛИПОЮ ЛАВКА

Пам'яті поета Бориса Олександрова

У парку під липою лавка. Вона ще й досі там стоїть. Стоїть як зимою, так літом. Зимою вкривається білим снігом, а літом — липовим цвітом. Змивається дощами, висушується сонцем і вітрами. Та не накрити снігам, не змити дощам, не висушити вітрам тих поривань, злетів та уболівань, що прилипли до неї, вгрузаючи з нею в землю. У парку прилипла до липи лавка. Вона тепер самітня. Проходячи повз неї, я немов бачу його. Сидить, як і колись сидів, мовчки. А тоді? Тоді срібними потоками над парком струміла весна. Того року вона десь опізнилась була, а тепер могутня акордом — всіма барвами, запахами і звучаннями стелилась на трави, випиналась на дерева, зеленими листочками прилипала до неба.

Він сидів на лавці у якійсь глибокій задуманості. Я знав, що він любить самоту, але ніяк було мені його обійти. Він мене спостеріг і підняв руку. Привітались і якусь мить сиділи мовчки, заслухані в переливи щебету пташок. Він нагинав у руках зелену гілку, пуп'янками її лоскотав своє обличчя. В його доброзичливих очах я запримітив смуток. На його обличчі завагалась усмішка. Десь у вишках снували ластівки рушники для журавлів, що повертались із вирію, сірою веретою злетіли на пагорбки голуби, виводили свої хороводи. Він випустив гілку з рук і заговорив:

— Майже кожного року в цю пору виходжу я сюди зустрічати весну, але цього року вона якась не моя — нагнівана, німа. А може я помиляюсь. Може вона така сама, як і колись була, та я вже не той, що був... Я все бачу і знаю, в усьому цьому є своя мова, пісня, краса. Але тільки знаю, бо все це тепер якось до мене не доходить. Притупився в мене слух...

Я співчував йому, намагався розвіяти його скорботу. Вказував йому на те, що чимало є таких, які мають добрий слух, але до краси світу глухі і німі. Та й не мало трапляється такого, що перед ним хоч і вуха затикай. А він почав про свою любов до музики:

— Я люблю музику. Але мені вже, мабуть, не почути симфонії Баха, ані Штрауса „Весняних голосів”. Залишиться мені хіба цей джаз, якого терпіти не можу... Ходім, пройдемося, лавка від нас не втече, ми ще до неї повернемося.

І ми пішли алеєю сосон. Зупинились біля кам'яного берега над шумливим потічком. Він, спершись на залізне поруччя, задивився у бистрий танець хвиль. Підняв з землі листочок і кинув його на воду. Листочок закружляв віночком і поплив за хвилиною.

— Мститись над нами чужина, підступно бере нас, — промовив він. — Кого візьме за серце, іншого засліпить своїм добробутом, притупить почуття, а мені вона притупила слух. І оця моя страсна п'ятниця — скорбота після втрати слуху, може відбитись на моїй творчості. Я або замовкну раз назавжди, або по-новому заговорю. Немає творинь без терпінь, усе вартісне народжується по тяжких муках. Девізою Бетговена було — через страждання радість...

Ми проходжувались схрещеними стежками. Згадували ту весну — страсну весну, коли на наших полях загарчали були дико трактори, коли перекраювали межі і людські серця — глухли й німіли жайворонки над головами сівачів. Як розгублені селяни на нічиїх полях шукали прадідівських переораних меж, як знасилувана скорботна мати-земля не знала чи родити їй, а чи пустіти... А після цього був голод, розстріли, заслання, холодні сибірські вітри, а потім були і пісні — нові пісні. Це, як і в Шевченка — пісні після важких страждань.

Треба буде тільки зануритись нам самим у собі, наблизитись до нашого материка, зачерпнути сил, тоді жодна тупість не стукне в наші оболонки, не струшить пелюсток з розквітливих душ.

Я бачив його у творчих муках. Він прислухався до дзюрчання потічка, глядів здаля на прикрашене білими парусами озеро, біля якого навколо риболови, немов біля круглого стола... Він ліг горілиць до сонця, приклав обличчя до зеленої трави... На очах у нього блищали сльози, а риси обличчя запливали неспокійною усмішкою.

Приземлювались літаки. Німіло довкілля... Тільки душа поета, немов на хресті розп'ята, ожила.

У ПРИПЛИВАХ ХВИЛЬ

Зустріч моя тут із Файгою нагадала мені обвуглену корчму на перехресті вулиць біля цвинтаря села Довбушівки, що залишилась там свідком трагедії жидівської родини.

Село Довбушівка ховалось за недосяжними шпилями гір Карпат. Жило воно своїм життям і ніяким окупаціям не підчинялось. Коли німці покликали війта Ілаша на допити, він сказав:

— Нашого села на мапі не знайдете. Ми живемо собі від незапам'ятних часів вільні, нікому не підлягаючи. Ні в кого їсти не просимо, живемо бідно, але гідно: нікому ніякої пакости не робимо, на чуже не зазіхаємо, живемо по-своєму, по-божому... Ми самі собі свої і Божі. Маржини вам не дамо, бо з неї живемо, а легінів наших, то хіба заберете разом із нашими горбами і гробами, бо з цією верховиною ми так уже зжились, уросли в неї ногами, приссались серцями, що живими з неї не підемо. Доріг до нас не прокладете, дротів не протягнете, бо вам це не оплатиться, ви ж тут не вічні...

Тримали Ілаша під ключем, морили голодом і холодом, а Ілаш залишився Ілашем. Повернувся виснажений, що ледве поріг переступив. Скликав громаду і поставив перед нею питання: „Навідаються до нас гості, то ж як їх нам зустріти? Хлібом і сіллю, чи окропом і шротом? Рішайте”. Громада підняла голос: „Предки наші втекли на ці верхи від панщини, лаштували ми своє життя по-своєму, нікому не здались. Захищав нас Довбуш своїм топірцем, а тепер станемо проти німця своїм лицем... Хай попробує нас поворохобити! Заговорить ліс, яри і гори...”

Тривожно затрембітали трембіти на вершках — „німці йдуть!” Німці приїхали автомашиною під саме підніжжя

гори, далі нікуди було їм. Повискакували з машини і пішли пішки. Не легко доводилось їм верстати стежку в горб. Стежки скрещувались, вели й зводили, заманювали в гущавину. З-за смерік підняла церковця срібні хрести до сонця, німці прямували навпростець. Хрести замість наближатись — віддалялись: що горб, видолинка, непрохідні яри. Добились до Довбушівки під вечір. Розглянулись. „Де ж то це село?” По узбіччях горбів розбіглись колиби, немов наполохані кури з курчатами перед налетом яструба. Над потоком церква, цвинтар, школа, а оподаль — стара корчма. Церква битком набита людьми. Тут тепер відправлялась вечірня, лунав спів, церква звучала, немов настроєна ліра в руках сліпця-лірника.

Німці підійшли до брами церкви, стукали, гримали, вигукували, але брама була замкнена і їм не відчинялась. Сонце вже поринуло було за вершки і тільки відсвіт його молитовно промінював на вершках.

Німці зайшли в похилу, жидівську корчму. Кололи багнетами стіни. В одному із закамарків, коли вони прошили багнетами стіну, бризнула в обличчя тепла, людська кров. Вони негайно підпалили корчму, щоб викликати на пожежу громаду. Корчма спалахнула... На цьому бешкет німців у Довбушівці закінчився. Вони до своєї машини так і не потрапили — проковтнув їх Чорний ліс.

Довбушівка жила своїм життям. На Зелені свята, коли вийшли гуцули з процесією з церкви на цвинтар відправляти парастаси, жінки запримітили у віконці на горіщі обвугленої корчми жовте, немов з воску, обсотане волоссям жіноче обличчя, щось ніби привид. Але обличчя це не зникало через час панахид на цвинтарі. Жінки поцікавились цим і з цвинтаря поступили до обгорілої корчми. Вийшли східцями на горище, відхилили дверцята. На стільчику сиділа замотана в коц і задивлена у вікно якась людина. Підійшли, торкнулись плеча. На них оглянулася знайома їм Файга, Морткова дочка. Вона ахнула і раптом вмовкла. Стояла німо, задивлена на жінок. Була мовчазна, холодна, немов застоєна вода в ставу. Жінки розпитували про все, але вона тільки стенала плечима.

А коли запитали про батьків, вона лише показала рукою на стіну, заляпану кров'ю.

Громада заходилась якомось допомогти нещасній. Вона відмовлялась від будь-якої допомоги, Коли ж їй запропонували працю, вона її радо прийняла. Була вона кравчинею і виконувала роботу дуже солідно. Заплату приймала в натурі: борошно, хліб, масло, яйця. Жила самотньо, нікуди із того горища не виходила.

Одної неділі люди побачили жидівку Файгу в церкві. У вишитій блюзці, чорній хустці з молитовником у руках. Хрестилась, вклякала, співала антифони, розглядалась, усміхалась. Люди з острахом, співчуттям і болем дивились на неї нещасну. „Помішалась в умі” — пішли підшепти.

З певної віддалі, і з певних міркувань закохався в ній парубчак Дмитрунь, що знав її ще із шкільної лавки. Ішов за нею, немов її тінь. Він повірив, що вона вихрестилась; одушевлявся її співом, намагався наблизитись до неї. Ніщо не могло його переконати, що вона божевільна. Час упливав. Файга десь зникла, не показувалась більше людям. А Дмитрунь тужив. Він підкинув їй у скриньку свого листа:

„Запашна моя квіточко! Ти пережила важку студінь нечуваної зими в нашому житті. Але ані морози люті, ані буйні вітри не обтрясли твоїх запашних пелюсток. Я ношу тебе, запашна квіточко, у своєму серці і жду того часу, коли ми станемо з тобою під вінець, заприсягти одне одному вірність і вічну любов до самої смерти.”

Листи кидав у скриньку. Жив надією. Кожного вечора проходжувався попри цей обвуглений будинок, заглядав у скриньку, чи не відпише Файга йому на його листи.

Шукаючи шляхів до наближення з нею, почав направляти її хвіртку. Одного дня він помітив, що її віконце на горищі затягнене новою квітчастою фіранкою. З-за фіранки вчувалося шарудіння швейної машинки. Біля огорожі, з причілку хати, стояв прип'ятий сивий кінь. Дмитрунь прикинув за брамою цвинтаря, щоб підглянути, що станеться далі.

Через деякий час з горища зійшов з Файгою у спортовому одягу якийсь панич з відром у руці. Файга в купелевому строї пішла з ним до потоку. Дмитрунь непомітно стежив за ними. Вони зійшли із стрімкого берега, зупинились саме біля бистрого джерела. Файга нахилилась, а панич черпав відром воду і зливав її на голову. Дмитрунь підслухав, як вони розмовляли по-єврейському, незрозумілою йому мовою. — „А ось, хто вони!... Вони свої по-своєму... А він виліковує її...”

Дмитруневі немов хлюпнув хтось на голову відро зимної води. Він обминав цю обвуглену корчму, немов нерозгадане страхіття.

Ми сидимо з Файгою на березі моря. Вона, заслужана у припливи хвиль, з великою любов'ю згадує колишніх своїх земляків з Довбушівки.

— Ну, але все ж: скажіть, будь ласка, що спонукало вас тоді брати молитовник і йти до нашої церкви молитись? — запитує Файгу.

Вона дивилась на мене, немов би вперше побачила мене.

— Таке питаєте... Хіба я тямлю? Це, мабуть, підсвідомо, без розмислу... Подумати лише — сиджу в обвуглених стінах, забризканих кров'ю моїх батьків, одна, як палець. У вікно мого дивиться цвинтар своїми хрестами. Хрести... хрести... хрести з вінками, а на одному хресті і я розп'ята. Німці розп'яли, а гуцули зняли. Тоді дуваєш: віра в нас різна, а Бог на світі один...

Сидимо на березі моря. Хлюпочуться хвилі, б'ються об береги, замулюючи чийсь сліди, із свистом тікають за зелено-синій обрій, а за ними наші думки, немов сні.

РЖАВІ КЛЮЧИКИ

З навпрямців на битий шлях зійшло двоє: батько з сином — малим хлопчиною. Їх бачили здалека. Вийшли із станції, перейшли залізну дорогу й пустились полями навпростець. Батько, видно, пам'ятав поперечну стежку, але вона тепер була зорана, і він завернув на дорогу. Тут звернули на себе увагу нетутешньою одежею. Були у ватянках і зимових шапках, а батько ще й із клунком на плечах. Вугленьке хлоп'я, ніби підбите качатко, спираючись на милиці, ледве встигало за батьком. Шапка зсунулась на чоло, з чола лився піт.

— Чи далеко ще?

— Ні, вже недалеко, зразу за горбом.

— Чи впізнають нас?

— Тебе не впізнають, бо ти ще в мамі на руках був, як ми виїжджали з села, але мене впізнають, напевно впізнають.

— Що ж ви їм скажете?

— Що ж буду казати?...

Обабіч дороги стернища снували срібну пряжу осени, мигтіли в далині, мов шматки розбитого дзеркала від сонця. Вітрець дихав запахом коловатень, соняшники шелестіли сумовито зісохлим листям.

— Тату! А це що таке? Якись тички з чорними кочілами?

— Та це соняшник, сину.

— А його можна їсти?

— Аякже! З нього душать олій. Стидайся, хлопче! Почує хтось і буде сміятися. Скаже — такий великий та й... не знати, де ріс, що соняшника не бачив...

Хлопчину ще не одне цікавило, та не наслідювався питати в батька.

З-за горба довжелезною валкою виторочувались підводи. На драбинястих возах стоячки фірмани, перекликаючись веселими жартами, підспівували кожний своєї.

— Гей, молодичу! Чи не підвіз би ти нас у село? — по кептарі пізнав Юрко свого односельчанина.

Фірман байдуже хитнув головою.

— Сідайте, як хочете, але, як бачите, сидження не приготував, від кукурудзи вертаюсь.

— Нічого, привикли. Та я б ішов, але цей хлопчина дуже підбився. Сідай, хлопче, скоріше будемо дома! — сказав батько, підсаджуючи хлопця на віз.

— А вам куди? Бачу, ви нетутешні.

— Та як ні. Ми свої, — посміхнувся до сина, — дорогу добре знаємо. Бачимо, багато дечого змінилося.

— Ви таки з нашого села будете?

— Ну, а як же? Ти не пізнаєш?

Фірман поважно покрутив головою.

— От тобі й на! Фамілію Петруцаків знаєш?

— Знаю Маланку, що за Андрійчуковим.

— Ну, а це ж я її рідний брат, Юрко. Не чув?

— О, вже знаю. — Поклав батіг поруч себе, повернувся до Юри й допитливіше глянув йому в очі. — Ви давно з дому?

— Дев'ять років, сину. Був засуджений на десять, але дошукались, що помилково засудили й відпустили додому. Один рік як би на дорозі знайшов.

— Маєте в селі ще когось крім сестри?

— Нікого, голубчику. Родину свою: жінку й двох синів-близнюків там поховав. А це мізинок зостався. Це вже, ніби, сибіряк.

— Він що?... Не говорить?...

— Не говорить? Чому не говорить. По-московському чеше. По-нашому тільки так, пошепки. Нічого, знаєш, дивного. Були такі обставини... кругом чужина, чужа мова. Рідною мовою тільки батькам зв'язався. Ну й, як бачиш, виріс нікудишній. Плохий, полохливий. Мішає мови й соромиться говорити. Привітайся, Миколко! Чого ж ти засоромився? Це свій чоловік. Тут уже нам, хлопче, нема чого

боятись. Тут ми вже, рахувати, вдома. Гей, гей, куди не подивлюсь, усе таке рідне, близьке!

— Не наше воно тепер, дядьку.

— Ет, говори ти свої! Як не наше?

— Ну так, не чули? Відібрали в нас, і тільки ще працею рук держимось при цій землі.

— А я все думаю, на плечі не візьмуть. У їхніх вона руках, а в наших серцях. З рук вирвеш, а з серця то вже не дуже.

На горбі зупинились.

— Ви поїдете аж до села?

— Ні, ми тут зліземо й підемо стежкою поза городи. А ти, може, той... Тобі нема чого боятися... Мої папери вже десь тут, у сільраді. Там уже ждуть на мене. Боятися тобі, кажу, нема чого. Я розумію тебе, бо знаю чим усе це пахне. Але це не те... Та де? Хто кому хотів би кривду зробити? Будь спокійний!

Щоближче до хати, — на душі ставало важче. З-за горба в повній своїй величі й красі виринуло село. З-поміж дерев синім озерцем заблищала стіна, комин, біля комина біла верета голубів. Під погідним небом усе це тепер прозоре, блискуче. „Рідний перелаз нагадує рідню, тяжко буде його переступити”, — подумав Юра. — „Може подождати під селом аж смеркнеться. Ніччю закрадуся... Там чужі люди... Хоч би поглянути на рідне обійстя... напиться води з криниці, посидіти на рідному перелазі.” Бився з думками. „Відібрали в людей землю, але чи й душу взяли?”

— Поки сонце не сховалось, підемо, синку, в село, підемо в саме центро, в сільраду. Хай бачать люди, нам нема чого соромитися, ми не злочинці. Хай інші червоніють за нас.

Миколка соромиться, просить:

— Тату, я лишу милиці тут, на цвинтарі, за муром у бур'яні. Врубав собі ціпок, піду свобідно й непомітно буде, що я кривий. Казали ви, що лишимо милиці в поїзді, повернемо в місто й купимо тростяну палицю...

Але батько й чути не хоче.

— Дивися, хлопче, вітайся мені з людьми християнським словом: Слава Ісусу Христу! Біля церкви здійми шап-

ку, перехрестися! Уникай отих слів „да, да, харашо”... тут цієї мови не люблять, гідують нею...

У нічну студінь у бараці підкидав батько трісочок у грубку та оповідав синові про далеку його батьківщину. В душі дитини вирізьбився образець, що світив йому там і грав. Тепер батько вдивлявся в це вуглене обличчя й боявся, що воно тут скривиться й заплаче. „Відобрали в людей землю, чи взяли й душу?” — повторював Юрко.

Ішли. Ступали повільно, серединою дороги, ноги при землі волікли — дрібненько, мов спутані. Ішли, а сонце хилилось. Під ноги стелилась ім срібна тканина бабиного літа, а з-за огорожі голосіння: „Господарю Юрцуню! Чом не ведеш свою господиню?! Де залишив ти синочків своїх, близнюків, наших посівальників любих?! Чом подвір'ячко своє минаєш, на рідне полечко не повертаєш, господарю наш чесний?!”

Ніс шапку в руках, кланявся громаді на всі сторони. А на голові ані волосинки. Повільно ступали нога за ногою, провозжали їх діти. Прийшли мовчки аж під Мордкову хату, де була сільрада. Старі й діти оточили облупану хатчину.

Миколка сховався за шафу. Він соромився свого каліцтва. Його ровесники стрибають по огорожах, обсіли дерева, горобчиками з дерев заглядають у вікна сільради. А він прикутий до землі. Батько підійшов до столу.

— Підпишіть мені той папірець і відпустіть мене додому. Там мені сказали, що я засуджений був на десять років. Але дошукались, що помилково засудили мене та й відпустили додому. Ніхто тепер цих помилок не хоче брати на себе. Це ж злочин, невинно людей судити! Чого ви підсміхаетесь, товаришу? У вас помилка ця — на папері червоним атраментом підчеркнене слово. Для нас вона — велика рана, підкреслена річками сліз і крові! Ану, Миколко, підійди сюди! Підкоти штанку, покажи цьому товаришеві свою ногу, хай побачить цю помилку!

Миколка розплакався, не хоче вийти з-за шафи. Батько силою приволік його до стола. Відчепив протезу й поклав на стіл перед урядовцями. Вони дивились один на одного, мов картярі після програної. Один насвистував

якусь мелодію, другий нервово затягався димом, а третього напав кінський сміх і він ховав обличчя в долоні.

— Я не прийшов судити вас. Родини моєї і так уже не повернете. Дайте мені право виговоритися.

Мовчанка. На стіні зозуля викувала п'яту. Миколки вже не було тут. Батько метнувся по хлопця і знайшов його біля огорожі заплаканого.

На дорозі зупинялись підводи, фірмани зіскакували з возів, підбігали до огорожі, у вікнах і дверях застрягли обличчя.

— Лишіть хлопця в спокої. Хлопець виходиться.

— Мене вже не так журить його нога, як... Подивіться на нього, він якийсь не свій.

— Нічого дивного! Дитина в дорозі. Мінялись люди й краєвиди. А візьміть лише його за руку, під захід сонця поведіть стежечкою понад став... на горбі за цвинтарем зустріньте схід сонця... пустіть його між ровесників, дитина прийде до себе, як не та стане!...

— Не тільки одного вас ця помилка зачепила. Під рідним сонцем ми вигоїмось з цих ран...

— Тільки помилка залишиться помилкою — чорною плямою на їхньому обличчі! — гірким докором виривались слова з грудей і падали в німі сіни.

Ровесники обступили Миколку. Батько виніс іржаві ключики, Миколка вчепився руками за батькову шию.

На огорожі залишилась ватянка.

На зустріч їм вийшли сусіди. До ніг припадав собака Циган.

ГОСТИНЕЦЬ

На дні моїх споминів, десь там у найглибшій глибині горить огонь.

Це огонь у кузні мого батька.

I. Франко

Передзвінням кузні в присілку Гора заповідається в нас день. Золотосинім вогнем блимає кузня. Стрясаючи далеким обрієм, іде голос по слободі. Під стріхами у малих віконцях засвічуються світла, на сінешних порогах миготять ліхтарі. Скрипом відчиняються ворота: спішать мужики до коваля Якова сталити свої сокири, гострити лемеші.

— Майстре, настали нам леза, та так настали, щоб уже раз тій біді покласти край! Настали сокири, нагостри лемеші! Нагостри лемеші, щоб оту землю нам повернути скибами до сонця, стягнути на неї благодать небесну!

Підбадьорені свіжим ранком, хапають молоти й б'ють об ковадло в заклад, що з нього ропа потече. Тоді гутірки, що від них залізо стигне, а в кузні темніє — падають оловом під ноги. Пітніють чола, сіються роєм золоті зерна навкруги, — в кузні робиться привітно, ясно.

— Заступіть но, хто там, хлопчину, щоб його іскра не досягла! — каже старий Яків. Стають мужики навколо ковадла захистити від вогню малого хлопчину, що сидить на вугляній скрині.

— Захистимо його, то колись захищатиме нас, — каже хтось із мужиків.

— Твій, хлопче, батько майстер на цілу околицю! Що з тебе буде, як виростеш?

— Кажу, і я буду ковалем. Та не ковалем, щоб обухи сталить, а людські уми... — підказує батько синові.

Розговорились.

— То таке: як учити, то лиш на попа, люди в руки цілуватимуть, та й усе свіжий калач у хаті буде.

— Ради Бога не нанесіть скорботи синові, відкриваючи йому очі на наше важке горе! Не робіть цього, майстре, бо скривдите дитину навіки. Важке воно, наше горе, та дав нам Бог за те тверді долоні, кам'яні серця, а людина з м'ягким серцем, відкритим умом — не перенесе цього. Ой ні! Кажу, гріх будете мати...

— А ти, хлопче, не підслуховуй нас! Не сиди тут у диму, а йди но на вигін, від жиденят учися! Жиди, чейже, панами в світі...

А мати, що біля вікон білі полотна снувала, кликала синка до себе, піснею заманювала. Розступився туман, наблизились гори, в кузні дзенькіт не вгавав. Обтяжують мужики дитячу душу своїми нестатками, гріхами. Відбирають йому сон-спокій.

Батькова кузня то дзвеніла, нагрівалась, то вмовкала, остигала. Мужики здалека прислухались до неї. Виходили з хат, прислухаючись, підходили під самі ворота. Приходили з шматками холодного заліза під пахвою, відходили зігріті, з теплим серцем і надією в душі. У дзенькоті молитів якусь віраду чули.

Широкими плечима захищали хлопчину від іскор і вогню. Хлопчина сидів на вугляній скрині, прислухаючись до їхніх розмов. Хто гостро бородою натер йому обличчя, шорсткими долонями поласкав по голові, хто смикнув за волосся, словом подразнив — він усе сприймав, усьому радий був.

Раз повернули до кузні три подорожні - заробітчани. Високі на зріст, у солом'яних крисанях, у довгих вируділих сердаках, ще й з полотняними торбами через плечі. Увійшли, розглянулись, уже хотіли виходити й ще затримались, розговорились.

— Давно ми вже не були тут... Ви, може, й не пригадуєте нас... А ми оце, йдучи, повернули... А скажіть, будь ласка, де подівся той хлопчина, що сидів тут на вугляній скрині? Такий русявенький був, із ясними очима?

Яків Франко задержав молот на ковадлі, цікаво приглядаючись до незнайомих.

— Це ви про мого Івана? У школах він.

— У школах, кажете. О, яка шкода, що ми не могли бачитися з ним. У школах, кажете, а ми де не були, що не робили, все чогось про нього згадували. Вже було не раз таке, що думали, ого, фертик!... І тоді згадали: чи побачимо ще того русявенького хлопчину в вишиваній сорочці? А тепер ідемо, та й кажемо — повернемо, чи пізнає нас.

— Ідемо та ще й цю біду водимо за собою, — сказав нижчий на зріст, вказуючи на третього, що мав змочену хустку на шиї.

— А він що, не говорить? — запитав Яків.

— Давно не говорить. Отак, як бачите. Якась велика таємниця в нього, мовчить, щоб не виявити її. Самі не знаємо, що йому таке. Поворохобився сарачисько на чорну сорочку й білий хліб!... Що сказати — яма, порожня яма відобрала йому мову й розум. А тепер ідемо, водимо його за собою, кажемо, може десь натрапимо на щось таке, що поверне йому, як не мову, то хоч розум.

Мов святці на образі — відбилися нерухомими тінями на стіні, а розжарене попелище поклало на їхні обличчя рожеві косиці.

Уже були вийшли й з-за порога, — повернулися.

— Як би це хоч якого гостинчика передати вашому хлопцеві!

Пошукали по кишенях, а той, що в нього відобрало мову, зняв торбу з плечей, попросив ножа, відкrojв крайчик хліба й грінку чорного, як земляця — подав ковалеві.

— Передайте йому, коли ваша ласка, цей гостинчик від нас. Це тільки так, щоб чимсь пригадати йому нас. Скажіть, — гостинець від мужиків. Хай він має думку про нас! — заговорив німий.

— Отак усім нам відкриє він очі, відкриє й уста. Прозріють сліпі, заговорять німі, — сказали невідомі заробітчани.

Попрощалися і вийшли. Пішли зарінком попід березовий лісок, залишивши Франкові гостинець — грінку чорного хліба на згадку.

У НАДВЕЧІР'Я

На розі вулиці ім. Леніна, біля скирти газет, приваленої каменем, стояла літня жінка. В чоловічих черевиках, у довгому пальті, підперезана мотузком, обліплена снігом, вигуквала:

— „Правда“! „Правда“! Купуйте „Правду“! Купуйте „Правду“! На чорних ліхтарях кучерявився іней. Здіймались білі вітрила снігу й гасили пожежу заходу. Вітер з дахів кидав снігом, сичав, приземлювався, то здіймався на засніжені верхи. Цвіли інеєм дерева, обличчя і трава.

„Трамвай за трамваєм, за трамваєм трамвай, а за тєм трамваєм ще один трамвай!“ — хтось десь наспівував передвоснну вуличну пісню. Пісня плуталась у кроці, а вулиця зідхала минулими днями.

Оподаль підперезаної мотузком жінки зупинився якийсь молодий чоловік-чужинець. Из зовнішнього вигляду пізнати було, що він нетутешній. Він уже був пройшов два квартали, а тоді щось згадав і вернувся.

„Каме́нь на каме́нє, на каме́нє каме́нь, а на етом каме́ню є́що один каме́нь“ — продовжував хтось пісню в унісон. Хтось насміхався з „Правди“, а природа бісилась. Чужинець тупцював ногами, прислухаючись до хриплого голосу газетярки:

— Купуйте „Правду“! Московську „Правду“!

— Читай сама! Дякую за таку „правду“! — кинув хтось у вічі й пішов далі.

Чужинець підступив до газетярки. Узяв московську „Правду“, щось довго торгувався з газетяркою. А тоді добув з кишені гаманець і вткнув їй у кишеню двадцятидоларову банкноту. Пізнав її. Це ж вона! Учителка з дитячих літ. Вона не пізнала його — свого учня. Стояла, загрузши в сніг, не зводячи очей із нього. Ще добув хустку з кишені, а тоді ще скинув з руки годинник, ще зняв із шиї золотий

ланцюжок із хрестиком. Тоді зняв із голови шапку й закоцюблі руки газетярки стиснув у своїх теплих долонях.

— Не пізнаєте? Я — Юрко, ваш учень!... Юрко з-над Вертепа!...

Голос виношений на далеких дорогах, добутий десь із серця — з глибини душі, розбитим склом посипався на прометений вітром хідник. Гіллячка струснула на непокриту голову жменьку срібного інею й на закоцюблі старечі руки впали дві теплі сльозинки.

Вулицями гасають вітри. Потонули у славі минулого замріяні доми. Десь із сутінків завулка крокус тиша. І серед цієї тиші оце монотонне, таке давнє, давнє „Трамвай за трамваєм”. Зупинялися освітлені трамваї, висипали пасажирів на пішоходи, немов вимолочені снопи.

У Юрка був час обмежений. Але як дуже хотілося йому тепер, по тридцятьох роках розлуки з рідним містом оббігти ці вулиці, натомити ноги цими повибиваними хідниками, отак іти в заметіль і відшукувати сліди загубленого тут дитинства. Це дитинство виношене в неї за пазухою, у її серці. Згадалось. При виході з кляси вона так дбайливо нас малят кутала: дівчаток у хустки, а хлопцям шапочки на вуха натягала, щоб не померзли. Це ж вона на дорогу в життя нам пісеньку подарувала: „Крилець, крилець сокола дай! Полечу, злечу в рідний край!” Чим віддячитись за зрошену в душу іскорку, що жевріє любов'ю до світу й людей. Без цього, здається мені, я був би злочинцем, а світ для мене тюрмою. Вона так багато, багато виховала нас і залишилася самотньою. У неї не було часу подумати про одруження, про власне родинне щастя. Свою любов вона нам подарувала. Щоб ми йшли у світ, і ту непорочну любов несли між людей, щоб між людьми було більше любови й краси. За це її судили. За це з важким багажем літ на плечах повели її далекими дорогами заслання. На тих далеких засніжених полях вона відпитувала своїх дітей, шукала в них загіртку. Тут вона ходить замаскована в чорнім береті, з сіткою жалоби на обличчі.

Тепер вона вернулась у свій підвал. Заткала „Правдою” віконце. Засвітила. На стінах блищав сніг. На грубці

замерзло молоко. Запалила у грубці. Підкидала в грубу „Правду”, і гріла руки.

— Це він, Юрко, з-над Вертепа. Той, що свою молодшу сестричку, ніби наплечник носив. Приходив у школу раз-ураз пізно. Пострижений на карби, в полатаних штанцях, а ноги наколені стернею, порепані. Завжди усміхався. Ні, не сама я. Ще багато, багато їх у мене!

І вона почула, як рипнули двері й увійшли у підвал її діти. Багато їх. Вони всі вже тепер змужніли, зросли в силу. І зросло в їхніх душах посіяне нею добро. Вони загортали її в шальонові хустки, взували в шеврові чобітки. Теплом дихали на неї.

НЕЗНАЙОМЕ ОБЛИЧЧЯ

Зима кутала дахи в білі пелени, вчувався стогін дротів і дерев. Я з торбою і недочитаною книжкою зупинився біля галасливого будинку, що був повен світла і дитячого гамору. Будинок похитуючись, посувався з вітром і нагадував корабель без вітрил, серед бурхливого моря засніженої ночі. Вітри шмагали у вікна білими полами сорочок. Стукіт мій до дверей був німий. З-під стріх стікала холодними краплями ніч. Я спшив комусь на поміч. Застрягнувши в телелефонній будці, підняв слухавку і чую чийсь лайку: “Яка біда його принесла в таку ніч? Ми ж писали, щоб до нас не приїжджав!... — Я встрявав у розмову, — вибачте, я не з дому, я з дороги... “Тоді заночуйте тут в одній жінки, вона, мабуть, з вами знайома. Просила, щоб прізвища вам не виявляти... Це тут, на вулиці Шопена, число 75.”

— Що це за жінка?, — лину думками в юнацькі роки, згадую дівчат, з якими дружив, забавлявся, до яких залицявся... Це буде одна із них, — думаю. Вітри заводять шопенські мелодії, Шопена переспівують дерева, а в мене на душі якась туга. Мабуть тому, що згадав віддвілу юність свою. Але ось освітлений ганок і число 75. Зупиняюсь. Стукаю. Відхиляється фіранка, а з-за фіранки виглянуло незнайоме обличчя жінки. Відчиняються двері. Струнка, висока, ще не стара, а волосся, мов повісмо; дзвінко, з усмішкою, привіталась.

— Ну, нарешті! Я вже віддавно на вас засідаю, але вас так і не впіймаєш, бо ви, як той метеор — тут заблиснете, а там згаснете. Заходьте, будь ласка! — Незнайома жінка прилипла до мене сестриним поцілунком. Завела у вітальню і, вибачалась: — Мене викликали до хворого, але ви роздягайтесь, розгощуйте, почувайтесь, як вдома, а я зараз повернусь... — Вийшла бічними дверима до гаражу. Зафуркотіло авто. Я залишився сам один в освітленому бу-

динку. “Незнайома жінка! Хто це вона? Звідки вона мене знає? Я вперше її бачу...” Не роздягаюся, розглядаюся, стою серед хати, немов спійманий пташок.

За кілька хвилин — телефон: “Вибачте, але ситуація настільки складна, що я не зможу зараз бути в хаті. А ви заходьте в кухню, зробіть собі самі вечерю... А якщо ви дуже втомлені, ідіть до ліжка...”.

Мене це не влаштовує. Мені досадно... я й плаща не знімаю. Це якась помилка. Ця жінка подумала мене за когось іншого... Мені не лишається нічого іншого, як вибачитись, залишаючи тут на табуретці записку із справленням помилки. Коли оце знов телефон. “Ми вже в лікарні, поки приготуються до операції, мені цікаво, по таких довгих роках згадати: Пригадуйте, я сиділа на камені, під ліском, заплакана. Ви підійшли до мене, втерли мені сльози, а я просила вас провести мене через ліс додому. Я знала, що в мене немає вже дому, височіла там ще одна похила стіна, але іншого дому я не знала. Вовків я не боялась, боялася людей, а люди мене. Один ви, як учитель мій, не відказали мені своєї помочі... але пробачте, бо вже кличуть мене”.

“Ні, цього я не пам'ятаю. Людина ж два рази на світ не народжується... У просторій кімнаті, цього високого будинку з багатьма вікнами й дверима, у мене складається почуття, що я тут не сам один. Тут хтось мене переслідує. Вона ще багато разів дзвонила, переконувала мене, що я їй спас життя. Що вона зобов'язана мені... Мені досадно. Тут приписується мені чужі заслуги. Я не маю ніякого відношення до цього, про що вона говорить. Це не я... Це не моя заслуга. Я зовсім несвідомий цього. Мені треба покинути цей дім, але ж там за вікном така сніговія-сніговія! Вітер фіранки знімає з вікон. Коли я сів написати записку, вітер дмухнув фіранкою й у вікні, за шибою, я побачив якесь обличчя. Воно нагадувало мені обличчя мого брата, що впав від німецької кулі. Не на рідній землі впав, а далеко, десь у Польщі.”

Я залишаю цей дім, виходжу в ніч, спішу комусь на поміч. Ступаю у свіжий прослідок — посивіла дівчина — наречена мого брата. Кучерявиться ніч снігом.

ВИСЛОВИ РЕЦЕНЗЕНТІВ ПРО ПОПЕРЕДНЮ ЗБІРКУ

„ЗАМРЯЧЕНІ РАНКИ”

„...Іван Боднарчук, коли лишається вірним своєму покликанню у відтворенні дійсності, переломленої через призму свого мистецького дару, його образи певні, сміливі, переконливі і повні емоції. Монологи та діалоги вібрують майже до фізичної межевости, під його пером природа, а навіть мертві режі оживають у свіжих, сильних і глибоко мистецьких засобах художнього слова... Він майстер компактного образу — дуже талановитий мистець мініатюри, назва якій — НАРИС...”

Ольга Мак (З передмови)

„У «Замрячених ранках» маємо добрі не тільки нариси, але й гарну новелу на сімох сторінках під заголовком «На золотих горбах»... Автор бере тематику з життя, яке бажить побіг себе, він пише про «сугасне з минулого» і тому деякі місця в його творах виглядають немов спогади про життя в Україні на тлі канадського побуту. З приємністю прогитали ми цю збірку творів І. Боднарчука...”

Лука Луців („Свобода”)

„...Іван Боднарчук зформувався як людина і як письменник під впливом Івана Франка і Василя Стефаника: від першого взяв він любов і каменярьську відданість громадській справі, а від другого передусім форму новелі «степаниківської школи»... Як вірному селянському синові допомогла йому в тому канадська земля, з якою він поріднився по десятиліттях страждань і мук, пізнавши її оригінальну красу і таємниці в довгих мандрах від океану до океану...”

Збірка його талановита, свіжа, сугасна...”

Іван Смолій (Народна Воля”)

ДРУКОВАНІ ТВОРИ ЦЬОГО Ж АВТОРА

1. „На перехресних шляхах” — збірка оповідань.
2. „Кладка” — дитячі новелі.
3. „Знайомі обличчя” — збірка оповідань.
4. „Друзі моїх днів” — збірка новель.
5. „Далекі обрії” — збірка оповідань.
6. „Покоління зійдуться” — повість.
7. „Замрячені ранки” — збірка новель і оповідань.
8. „До рідних причалів” — репортажі з поїздки по Канаді.

Крім цього він є автором декількох шкільних підручників.

ЗМІСТ

1. Між своїми	5
2. Далекі ліхтарі	17
3. Голос матері	21
4. Вломники і буква	27
5. Лаврові броди	30
6. Срібна гармонійка	34
7. Під липою лавка	38
8. У припливах хвиль	41
11. Ржаві ключики	45
12. Гостинець	50
13. У надвечір'я	53
14. Незнайоме обличчя	56
15. Вислови рецензентів про попередню збірку „Замрячені ранки”	58
16. Друковані твори цього ж автора	59

